

Franckesche Stiftungen zu Halle

**M. Christ. Andr. Büttneri, Fac. Phil. Hal. Adivnct.
Observationes Logicae Cvm Arte Critica**

Büttner, Christoph Andreas

[Erscheinungsort nicht ermittelbar], 1735

VD18 13497332

Abschnitt

Nutzungsbedingungen

Die Digitalisate des Francke-Portals sind urheberrechtlich geschützt. Sie dürfen für wissenschaftliche und private Zwecke heruntergeladen und ausgedruckt werden. Vorhandene Herkunftsbezeichnungen dürfen dabei nicht entfernt werden.

Eine kommerzielle oder institutionelle Nutzung oder Veröffentlichung dieser Inhalte ist ohne vorheriges schriftliches Einverständnis des Studienzentrums August Hermann Francke der Franckeschen Stiftungen nicht gestattet, das ggf. auf weitere Institutionen als Rechteinhaber verweist. Für die Veröffentlichung der Digitalisate können gemäß der Gebührenordnung der Franckeschen Stiftungen Entgelte erhoben werden.

Zur Erteilung einer Veröffentlichungsgenehmigung wenden Sie sich bitte an die Leiterin des Studienzentrums, Frau Dr. Britta Klosterberg, Franckeplatz 1, Haus 22-24, 06110 Halle (studienzentrum@francke-halle.de)

Terms of use

All digital documents of the Francke-Portal are protected by copyright. They may be downloaded and printed only for non-commercial educational, research and private purposes. Attached provenance marks may not be removed.

Commercial or institutional use or publication of these digital documents in printed or digital form is not allowed without obtaining prior written permission by the Study Center August Hermann Francke of the Francke Foundations which can refer to other institutions as right holders. If digital documents are published, the Study Center is entitled to charge a fee in accordance with the scale of charges of the Francke Foundations.

For reproduction requests and permissions, please contact the head of the Study Center, Frau Dr. Britta Klosterberg, Franckeplatz 1, Haus 22-24, 06110 Halle (studienzentrum@francke-halle.de)

urn:nbn:de:gbv:ha33-1-194943

PROLEGOMENA DE PHILOSOPHIA IN GENERE.

OBSERVATIO.

VT ordine hic procedamus; 1) *de uoce Philosophiæ*; 2) *de re ipsa* agamus. Quod uocem attinet, deriuatur hæc a Græcorum uocabulis, *φίλος* & *σοφός*, adeoque amorem denotat sapientiæ, & a sapientia ipsa differt, ut auaritia a pecunia, obseruante SE-NECA Epist. 89. Erat autem hæc sapientiæ uox ad PYTHAGORÆ usque temporibus in usu, ita ut omnes, qui hodie *Philosophi*; illis temporibus sapientes nominarentur. PYTHAGORAS uero primum Philosophiæ uocabulo utebatur in sermone cum principe Phliasiorum LEONTE, uti CICERO testatur *Lib. V. Quæst. Tusc. Cap. 3.* a quo tempore usus inualuit, ut *sapientiæ*,

A

no-

nomen *Philosophiae*, *sapientibus* uero, *Philosophorum* titulus imponeretur. Germanice dicitur die Weltweisheit quasi Walbweisheit, de quo in discursu plura. Sicut uero ipsa denominatio mutabatur; ita etiam ea, quae sub uoce hac latet idea. Mox enim 1) sumitur *latissime*, ita ut omni eruditioni æqui polleat; non exclusa etiam Theologia, prouti Patres hoc sensu usi sunt, in decantato illo dictorio: *haec est mea sublimior Philosophia, nosse CHRISTVM*, & alibi; de quo uid. IONSIUS de *scriptor. histor. philos.* Lib. III. Cap. 4. §. 3. Verum Theologia non ex rebus ipsis, sed ex scriptura sacra originem trahit, adeoque confusio excitatur disciplinarum scientiarumque. Ita etiam alii, quamuis Philosophiae uocabulo 2) in *sensu latiori* uterentur, Theologiamque excluderent; confusionem tamen hancce nondum sustulerunt. Ita enim nondum Philosophia distinguitur, a Iurisprudentia aliisque disciplinis. Iurisprudentia enim civilis non ex rebus ipsis, sed legibus *componitur civilibus*. Ita etiam confusio nondum tollitur, licet Philosophiae uocem 3) *minus late* sumas ubi omnes includuntur disciplinae, quae alias in Academiis ad facultatem philosophicam referuntur. Pertinet autem huc non solum Philosophia in sensu stricto, quem mox explicabimus; sed & Hi-

& Historia, Philologia graeca, latina & Orientalis; id quod ex antiquo Academia-
rum ritu & consuetudine inprimis Parisiensi
ortum trahit, de quibus legi meretur *Per-
illustris Cancellarii nostri Domini de LV-
DEWIG diff. historia quadripart. erudition.*
Verum Philologiae obiectum sunt uerba,
Philosophiae res; Historia porro non ex
rebus per ratiocinium, sed ex testimonis
aliorum desumitur. Hinc alii 4) *strictè* ex-
plicant Philosophiae uocabulum, & sub eo
notitiam intelligunt *omnium rerum solidam
ex ipsis rebus desumptam*. Male hinc Philo-
sophia 5) in *sensu strictiori* sumitur, quo
mox disciplinae instrumentales, mox theo-
reticae, mox practicae excluduntur. De-
nique nulla adest ratio, cur Philosophiam
6) *strictissime* sumamus, pro sola Meta-
physica, seu potius Theologia naturali.

Quod rem attinet, intelligimus per *Philo-
sophiam*: *notitiam omnium rerum solidam, ex
ipsis rebus desumptam*: ad promouendam
gloriam DEI & nostram aliorumque feli-
citatem comparatam. Non sine ratione
duplex hic conspicitur Philosophiae genus,
proximum scilicet, atque *remotum*. Hoc est,
notitia omnium rerum; illud uero notitia
solida. Ita enim non solum dogmata de-
monstratiua, sed & probabilia immo &
possibilia ad philosophicam notitiam per-
ti-

tinere patet. *Solida enim notitia seu scientia* dogmata comprehendit demonstratiua, sicut notitia rerum, reliqua: quamuis etiam scientia, loco generis poni posset. A potiori enim fit denominatio. vid. etiam illustr. WOLFII Log. Germ. pag. 4. 5.

OBS. 2.

Possibile duplici sensu sumitur *late & stricte*. In latiori denotat omne, quod non *involuit* seu continet contradictionem; ut hoc modo etiam actu existentia, possibilia dici possint; e. g. DEVS. In strictiori actu existentia possibilibus opponuntur, ita ut *solum* possibilia intelligantur, seu *entia rationis*, quae sunt ideae in mente existentes, quarum obiectum in rerum natura nostro concipiendi modo non existunt. E. gr. mons aureus. *Impossibile* est quod involuit contradictionem. *Contradictio* uero est eiusdem de eodem affirmatio & negatio.

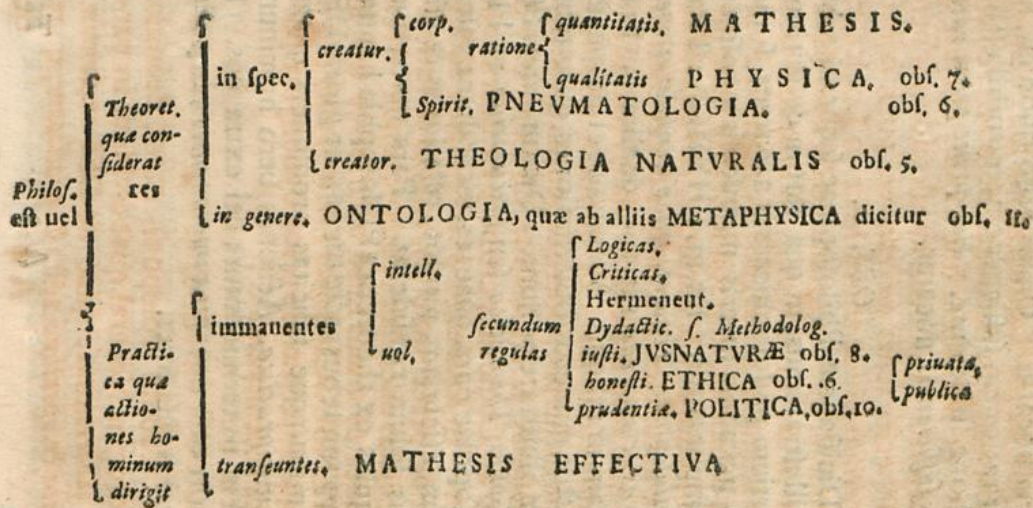
OBS. 3.

Nihilum pro impossibili sumitur, quamuis interdum etiam non-existentiam denotet. Quia uero impossibile fieri nequit; ex nihilo nihil fit. Ergo si aliquid est, uel ex nihilo est, uel ex aliquo. Quoniam uero ex nihilo nihil fit; esse debet ex aliquo, ex quo itaque intelligi potest, cur res sit, quod

ratio uocatur. Omne ergo quod est, habet rationem sufficientem, seu nihil est sine ratione sufficiente. *Hoc principium rationis sufficientis* uocatur.

OBS. 4.

Diuisionem Philosophiae sequenti tabula illustrabimus, in qua statim definitiones partium philosophicarum adparent, si modo uocabula litteris minusculis conspicua componantur. Ex, gr. *PHYSICA* est Pars Philosophiae Theoret. quae considerat creaturas corporeas ratione qualitatis. Et sic etiam in reliquis. Adduximus etiam per adductos numeros, obseruationes, quae tabulam illustrare possunt. Dicitur autem *Philosophia Theoretica* seu *speculatiua* ea Philosophiae pars, quae res, secundum existentiam, essentiam, modos, relationes & effectus solum considerat. Pars uero, quae regulas ex theoretica Philosophia haustas, proponit rebus recte utendi, ut gloria DEI, hominumque felicitas promoueri queat; dicitur *practica*. Actiones uero hominum, uel in iis terminantur; uel extra eos. In priori casu uocantur *immanentes*; in posteriori transeuntes.

Quia itaque *Logica* scientia seu disciplina practica est, intellectiones nostras ita emendans, ut ueritatem hoc modo inuenire & diiudicare queamus, intellectionum uero tres species sunt; *perceptiones* puta, *iudicia* & *ratiocinia*; de tribus hisce in *Logica* est agendum, quodcum facimus *Logicam* docemus *strictè* sic dictam. Veritatem uero non solum in rebus, sed & in uerbis inuenire debemus, id quod in *Critica* quae ueram lectionem & autorem, *Hermeneutica*, quae uerum sensum auctoris docet, fieri solet: hinc non male dictae disciplinae ad *Logicam* referuntur. Et quoniam aliis ueritatem rursus proponere debemus, quod *Methodologiae* s. *Dydacticae* officium est; & haec ad *Logicam* pertinere ex definitione patet. In sensu ergo latiori praeter doctrinam de perceptionibus, iudiciis & ratiociniis, dictas disciplinas comprehendit. Alios significatus minus uero necessarios uid. in RÖTENBECCII *Logica Vet. & Noua* p. 11. qu. 34. ubi etiam p. 25. seq. synonyma per multa recensentur.

OBS. 5.

Ex Tabula componi potest definitio Theologiae Natural. quae dividitur in partem *theoreticam*, quae de DEI *existentia*, *essentia* & *operibus* agit; & *practicam*, quae

A 4

de

de cultu divino praecipit, & hinc *Theologia naturalis moralis* audit. Verum quia hac in parte actiones morales, quae ad Practicam Philosophiam spectant, occurrunt; pars haec potius ad Philosophiam practicam referri debet, ne confusio disciplinarum oriatur.

OBS. 6.

Pneumatologia, seu *Pneumatica*, quae spirituum creatorum effectus, existentiam & naturam declarat, duabus absolvitur partibus, quarum prior de anima nostra agit, & *Psychologia* adpellatur; posterior vero de aliis, qui habentur, spiritibus creatis, scilicet de Diabolo, spectris, anima brutorum &c. & *Pneumatologia occulta* dici solet. Quoniam uero non omnia de spiritibus statim cognoscere possumus; ideo experientia in subsidium est uocanda, ut spirituum naturam intelligere queamus, quae optime ex mentis nostrae cognitione desumitur. Pars haec quia effectus mentis per experientiam discimus, *Psychologia Empirica*; ea uero, quae rationes horum adducit atque demonstrat, *Psychologia rationalis* audit.

OBS. 7.

Physica ab aliis insensu latiori consideratur, ut non solum corpora, sed & spiritus crea-

creatos, hoc est creaturas omnes pertractet. Verum quia spiritus peculiare obiectum constituunt, peculiarem etiam tractationem merentur. Quia uero non omnia, quae corporibus insunt, in sensus nostros irruunt, ideo primo in varios status naturalem & artificiales sunt deportanda, ut dicta indagare & cognoscere queamus. Haec corporum consideratio, peculiarem Physices partem, constituit, quam experimentalem, seu *Physicam experimentalem* uocant. Hisce cognitis doctrinas ueras & reales possumus concludere, quae si in disciplina seorsim docentur, *Physica dogmatica*, aut *somatologia* audiunt. Denique ut gloriam DEI hominumque felicitatem promouere iis queamus; fines corporum seorsim describi & concludi possunt, quae scientia *Teleologia* dicitur.

OBS. 8.

Ius Naturae non uno eodemque ab Autoribus sumitur significato. Nam proponunt illud quidam *latissime*, ita ut non solum regulas *iusti*, seu officia aliis hominibus debita, sed & *honesti*, seu felicitatem internam promouendi, decorique includant; alii uero sensu *latiori*, quo leges naturales omnes comprehendunt; alii denique sensu *stricto*, quo complexus solum regularum denotatur, quas homines erga se & alios

A 5

ob-

obseruare debent. His obseruatis, controuersia facile soluitur: an officia erga DEUM ad ius naturae pertineant? quae tunc in Logomachiam pro uario iuris Naturae significatu abit.

OBS. 9.

Ethica dicitur etiam Philosophia moralis in sensu strictiori. Nam in latiori significato omnes partes Philosophiae practicae, quae circa uolitiones uersantur, continet, Ethicam scilicet Ius Naturae, & Politicam.

OBS. 10.

De *Politica* obseruandum, quod ea exponat uel prudentiam principis aut Imperantis, & dicitur *publica*, uel aliorum hominum h. e. parentium seu subditorum & dicitur *priuata*. Hinc est *Politica* Aulici, *Politica* Studiosi; *Politica* mercatoris &c. Haec ergo pars Politices uaria est, pro diuerso hominum genere & statu. *Oeconomia* ergo est pars Politices, utpote scientia quae docet, quomodo circa res, quae nostro subsunt dominio, prudenter uersari debeamus, ut salutem & tranquillitatem nostram promouere queamus. Ergo & *Oeconomia* in *publicam* & *priuatam* diuidi potest.

OBS.

OBS. II.

Ontologia etiam *Ontosophia* ab aliis salutatur & res in genere hoc est quoad conuenientiam considerat. Metaphysicae tamen seu sapientiae, secundum Aristotelem, uocabulum uarios habet significatus. Nam 1) denotat *Ontologiam* 2) *Ontologiam* & *Theologiam Naturalem* includit. Alii sub hac uoce 3) *Ontologiam*, *Pneumatologiam* & *Theologiam Naturalem* tractant. Rursus alii 4) pro *Ontologia*, *Cosmologia*, *Pneumatologia* & *Theologia Naturali* sumunt. Denique 5) peculiaris est RYRBII conceptus Philosophiae primae; (quae etiam est Metaphysices synonymum) diuidit enim illam in partem uerbalem & realem. Verbalis *Ontologiam* continet. Realis ab eo rursus in partem architectonicam, quae omnia eruditionis fundamenta monstrat, (quod Scholastici in sua *Noologia*, seu *Gnostologia* proposuerunt) & metaphysicam diuiditur, & occultam de rebus, imprimis spiritibus, philosophiam comprehendit. Verum quum *Ontologia* res in genere, adeoque etiam principia proponat, ex quibus in disciplinis realibus conclusiones eruuntur; *Ontologia* uerbalis esse non debet. Miserrimae inde conclusiones uerbales fluunt, adeoque uerbalis nostra erit notitia omnis. Realis itaque

que esse debet Ontologia, ut adplicari possit in disciplinis realibus. Ceterum Metaphysica seu Ontologia una cum Logica, *Philosophia instrumentalis* salutatur ab iis, qui Philosophiam in instrumentalem & principalem diuidunt, & principalem rursus in theoreticam & practicam. Verum tota res est Logomachia. Potest enim una pro diuerso respectu mox pars aliqua, mox instrumentum uocari, uti simile a manu desumptum declarat. Manus enim est pars corporis; uerum & instrumentum uocari potest, si litteras scribimus.

Ex his denique usus atque necessitas Philosophiae abunde elucet. Nam non solum quiuis siue Theologus sit, siue Ictus siue Medicus, solidam habere debet cognitionem, quam Philosophia docet; (§. 1.) sed & eruditus sit, necesse est. Cum uero *eruditio* sit habitus, ueritates ad felicitatem hominum necessarias, non immediate sensibiles, sed per ratiocinium ex principiis cognoscendi; hoc uero ex Philosophia & in specie ex Logica discimus; ideo nemo eruditorum sine Philosophia & Logica praefertim esse potest, uti hoc fusius deduximus in *Curs. Philos.* §. 38. seqq. Prolegom. Ne de eius usu atque necessitate in discursibus for-

formandis aliquid addam. Usus uero Matheseos in omni eruditione praestantissime demonstrat Excell. noster STRÄHLERUS in *Polymathia Matheseos*.

DE DEIS.

OBS. 12.

Sensatio seu sensio est modus mentis nostrae, quo sibi alicuius rei praesentis est ita conscia, ut passive tantum sese habeat. Dicitur etiam *praesentatio*. Ex. gr. sit sonus, dolor, &c. ubi solum patimur. *Conscia* sibi est mens nostra, si certa redditur, quod in ea aliquid fiat.

OBS. 13.

Cogitatio est actio mentis nostrae, qua sibi alicuius rei est conscia; ex gr. si iudicamus aut ratiocinamur agimus.

OBS. 14.

Tria respectu Sensationis distinguenda sunt 1) organa sensus, 2) sensus, & 3) sensatio. *Organa sensus* sunt instrumenta, quibus sensatio fit, oculus puta, nasus, auris lingua & nervi, qui per totum corpus expanduntur. *Sensus* sunt potestates seu facultates sentiendi, quae in mente existunt, quam-

quāvis non actu sese exerant; si uero falsitas haec actu sese exserit, oritur sensatio, quae duplex est *interna & externa*. Haec est, quae ope organorum sensuum, fit; illa quae ope mentis nostrae fieri solet. Ex gr. si sonum percipit, 1) motus aëris tangit aures seu *instrumentum sentiendi*; in mente uero adest 2) *sensus* seu facultas, quam 3) sensatio, qua sibi soni est conscia, sequitur. Illustrat hoc exemplum sensationem externam, utpote, quae ope organi sensus in mente existit. Quodsi uero mens ad se, eaque, quae in ipsa fiunt, attendit, sensatio oritur interna, quae etiam *reflexio* dicitur, a qua differt *super re aliquareflectere*, quod fit, si obiectum aliquod secundum ea, quae in hoc reperiuntur, successiue, & attente consideramus, ut similitudinem uel dissimilitudinem aut connexionem obseruare queamus. Ex gr. si contenta in libro successiue & attente consideramus.

OBS. 15.

Idea seu *notio*, *conceptus*, est cogitatio, qua mens sibi obiectum aliquod repræsentat. *Repræsentatio* uero est recordatio illarum notarum, quas antea in obiectio per sensationem deprehendimus. *Notae* dicuntur signa, ex quibus aliquid cognoscimus. Ex gr. si amicum intuemur, certa quae-

quaedam signa, ex quibus eum agnoscimus, attendere solemus. Quodsi horum signorum seu notarum recordamur; exsurgit inde repraesentatio & idea. Non ergo quaevis notarum in mente expressio, idea est, utpote quae a sensatione etiam prouenire potest.

OBS. 16.

Variae sunt ad ideas perueniendi viae. Prima est sensatio. Per sensationem enim mens nostra alicuius rei sibi est conscia; (obs. 12.) adeoque etiam notarum in re occurrentium. Harum uero datur repraesentatio, uti experientia confirmat; (obs. 15.) per sensationem ergo peruenimus ad repraesentationem. Repraesentatio uero est idea; (obs. 15.) per sensationem ergo peruenimus ad ideas. Hoc etiam a posteriori seu per experientiam adhibito rationio causali patet, & ex defectu totius classis idearum, si organon illud deficit, e. g. in coeco nato. Modus ergo seu uia est sensatio ad ideas & omnem cogitationem perueniendi. Nam nisi mens in se ideas sentiret, neque componere ideas, neque a se inuicem diuellere posset.

OBS. 17.

Agit haec observatio de origine idearum. Dicitur uero origo alicuius rei modus,

dus, quo ad alicuius existentiam peruenimus. Modus autem, quo ad idearum existentiam peruenimus, est sensatio; (obs. 16.) E. origo idearum est sensatio. Sensatio uero est uel externa, uel interna, seu reflexio; (obs. 14.) hinc intelligis eos, qui originem idearum sensationem & reflexionem dicunt. Ergo quia nullius rei nobis sumus conscii, nisi sensatio praecedat; (obs. 16.) (uti etiam experientia comprobatur,) sensatio principium & fundamentum est omnis nostrae cognitionis. *Experientia* uero est status, in quo notae obiectorum per sensationem attentam in mente existunt. Per sensationem autem nostra notitia fit rebus confirmis. (Mens enim nostra ita comparata est, ut non possit non obiecta externa, in organa sensoria agentia, ita uti sunt sine mutatione sentire, e. g. uides mensam quadratam; non poteris eam tibi sub forma rotunda praesentare) adeoque etiam notae obiectorum sunt per experientiam rebus seu obiectis conformes. *Notitia* rebus conformis, dicitur *uera*. Ergo per experientiam nostra notitia fit uera. Ergo quicquid cum experientia conuenit, est uerum; quod illi repugnat, est falsum. Idearum ergo innatarum, quas per naturam mens secum habet, origo experientiae repugnat; (obs. 16.) ergo ori-

origo haec idearum, uera non uidetur, cum
a priori per ratiocinium, tum a posteriori
per experientiam. (obs. 16.) Ex eadem ra-
tione MALEBRANCHII origo idearum
falsa est, ac si omnes ideas, in DEO pro-
pter arctiorem cum nostra mente coniu-
ctionem uidere possemus. Refutarunt eum
POIRET, PRITIVS aliique. Dubia ue-
ro, quae respectu idearum innatarum for-
mantur, facile solui possunt, adhibita di-
stinctione inter sensus internos & externos;
quam plurimi negligunt, & hoc modo
confusionem excitant; & inter ideas pri-
mas & mediatas, quae alia uia, uti in poste-
rum monstrabimus, formantur.

OBS. 18. ad §. 12. & 13. C. P.

Ita in homine tres deprehendimus notas
essentiales 1) mentem 2) corpus 3) quod
sit substantia. Ex quibus idea hominis fa-
cile componitur: quod sit substantia men-
te & corpore constans. (ad §. 13.) Ita idea
mundi in genere uaria continet.

OBS. 19.

Quoniam res in uariis nonnunquam de-
prehenditur circumstantiis; remouendae
sunt circumstantiae, aut in alias & quidem
uarias circumstantias & status transfera-
mus

B

mus obiectum ; ut cognoscere queamus durabilia in obiecto & uariabilia ; uariabile ad rem constituendam non pertinet, durable autem seu quod constans est in omni uariato statu, rem constituit, ex quo deinceps reliqua possunt deduci. Quod uero ad rem pertinet, ita ut ex eo reliqua deduci possint, dicitur *primus rei conceptus & essentia rei*. Ergo hac uia peruenimus ad essentiam rei.

Ex. gr. In homine non solum mentem & corpus sed & erectam eius staturam, loquelam, &c. deprehendimus. Haec uero posteriora non semper in omni statu & circumstantiis obseruamus ; bene autem priora. Hinc haec essentiam constituunt, illa non. Ita etiam cera non in omnibus circumstantiis mollis inuenitur : molities ergo cerae est accidentalis idea. Quod si itaque talia quae ad essentiam pertinent, nobis repraesentamus, uocatur *idea essentialis* ; ea autem, quae ad essentiam rei non pertinent, si nobis repraesentamus, *idea est accidentalis*, seu *non essentialis*. Exempli adducta & haec illustrare possunt.

OBS. 20. ad §. 15. C. P.

Ex. gr. Caius, fructus ex horto clanculum aufert ; sicuti Titius pecuniam ex Sempro-

prorii domo, nocturno tempore. Ex
comparatione conuenientiam & constan-
tia discimus 1) quod adsint personae, 2)
res alterius Dominio subiectae, 3) ablatae
sine uoluntate domini, 4) cum animo re-
tinendi. Ex quarum notarum compo-
sitione facile idea furti componi potest.

OBS. 21. ad §. 17. 18. 23. C. P.

Ideas *obscuras* multi de uirtutibus ha-
bent, itemque de ideis Metaphysicis. E. g.
fit haecceitas, s. principium indiuidua-
tionis, indiscernibilium. *Claras* uero ha-
bemus de coloribus, amico &c. *Incomple-*
ta est idea; si spiritus concipitur ut sub-
stantia carne & ossibus destituta. Ita aua-
ritiae idea incompleta est, si uidemus plu-
ra aliquem appetere, quam quae ad uitae
necessitatem pertinent. Quod si uero quis
plura appetit, quam quae ad uitae neces-
sitatem, commoditatem & decorem per-
tinent, completam ita auaritiae ideam no-
bis repraesentamus.

OBS. 22. ad 24. 25. C. P.

Adaequata e. gr. libertatis idea erit, si
quis non solum libertatem definire pote-
rit, quod sit relatio, qua quis auctor &
causa suarum actionum & passionum exi-
stet; sed & insuper rursus indicare ualeat,
B 2 quid

quid sit relatio, auctor, causa, actio, passio, existere. Sumamus ad illustrandam analysin ex idea libertatis relationem. Relatio uero est cogitatio, qua plures inter se comparamus ideas, ut ex harum respectu noua idea exsurgere possit. In relationis idea adest uocabulum *ideae*. Hinc *idea* est cogitatio, qua nobis obiectum aliquod repraesentamus. *Repraesentatio* est recordatio illarum notarum, quas antea per sensationem habuimus. Sensatio est modus, quo quis alicujus rei ita est conscius, ut passiuè se habeat. *Modus* uero est Ens, quod non habet propriam existentiam. *Ens* est, quod existit. *Existere* est status, in quo quis agere uel pati potest. Et sic porro etiam in reliquis,

OBS. 23.

Ex usu loquendi confundere dicimus, si rem unam pro alia, adeoque duas uel plures pro una habemus. *Confusa* ergo idea est plurium idearum commista repraesentatio. *Distincta* autem est plurium idearum separata repraesentatio. Ex. gr. si quis duas in horto plantas pro una habet, quas hortulanus a se inuicem distinguit. Ita etiam distincta erit, si quis notas in obiecto occurrentes enumerare ualeat; exemplum est obs. 22. Ergo distinctio attendenda quoad totum & quoad partes. Ergo *ideae confusae*

ſae manent, uel noſtra culpa, ubi non bene attendimus, uel rerum cauſa, dum nimis compoſitæ, paruæ, aut in multis ſunt circumſtantiis. In idea ergo confuſa & diſtincta plura requiruntur, non uero in idea clara & obſcura ſemper. Quapropter differunt ideæ claræ & diſtinctæ, obſcuræ & confuſæ, quod multi negant, & hoc modo confuſionem excitant.

OBS. 24.

Dantur uero & aliæ adhuc idearum diuiſiones. Rerum enim quæ exiſtunt aut extiterunt, repræſentatio uocatur idea *realis*; e. g. Pater, auus; earum autem quæ nunquam extiterunt, dicitur idea *ſicta*. e. g. mons aureus. *Falſa* dicitur, quæ cum obiecto non conuenit; e. gr. DEVS ſub forma hominis; *uera* quæ conuenit. e. g. DEVS tanquam ſpiritus infinitus, diabolus ut ſpiritus malus. Fictæ uero non raro ob commoditatem & delectationem ſtudio & labore a nobis formantur, uti in Mathēſi & Poēſi; nonnunquam tamen ſit, ut præter ſpem & uoluntatem noſtram *ex mala ratiocinatione* oriantur. Porro ideæ uel *ſimplices* ſunt, in quibus nullæ deprehenduntur partes; e. g. idea Entis; uel *compoſitæ*, quæ partibus conſtant; e. g. arbor, domus, machina. Alii, ratione obiecti ſimplicis uel compoſiti ita diuidunt. Ex Psycho-

B 3

logia

logia uero claret, quod nostra mens ob imbecillitatem simplices res ut compositas sibi repraesentare debeat. Hinc ideae non semper sunt simplices, si obiecta simplicia adsint. Hinc ideae compositae in realiter & ratione tantum compositas diuiduntur. *Realiter compositae* sunt, quarum obiecta partes habent. e.g. Corpus. *Ratione tantum compositae*, quarum obiectum est Ens simplex; e.g. mens nostra. Diuiduntur etiam ideae in *corporeas* (quae ab aliis *imaginatiuae* & *impurae* uocantur) & *incorporeas* (seu secundum alios, puras aut intellectuales.) *Corporea* est repraesentatio mentis per organa sensus facta. e.g. homo. *Incorporea* uero est repraesentatio obiecti, quae sola mente fieri solet. E.g. ideae abstractae, & de rebus moralibus. Quia uero ideas corporeas uel cum, uel sine simulacro aliquo mens sibi repraesentat; (per exper.) ideo ideae imaginatiuae, non bene imago aut simulacrum adscribitur, & per illud definitur. In ideis nostris porro saepe aliquid ponimus, aut remouemus. Illa dicitur idea *affirmatiua* seu *positiua* e.g. Ens; haec *negatiua*, e.g. Non Ens. Quodsi porro illud, quod praecipue in re attendi debet nobis repraesentamus, idea dicitur principalis; e.g. essentia hominis; repraesentatio uero eius, quod sub certo modo

modo rei competit, & ad considerationem rei non necessario pertinet, *accessoria*. e.g. loquela hominis, erecta eius statura. Denique quia per sensationem ad ideas peruenimus; (obs. 16.) talem repraesentationem a rebus ipsis proxime desumere potest mens humana, quae idea *prima*, *originalis* & *immediata* saluatur. E.g. idea, quam ab amico prima uice nobis formamus. Has uero absentibus etiam rebus, in nobis rursus excitare possumus, quas deinceps repetitas adpellamus. Quodsi autem ex ideis primis alias facimus, uocamus ideas *mediatas*, quod uariis modis fieri potest.

OBS. 25.

Quodsi res aut ideas consideramus, differentiam non solum, sed & conuenientiam aliquam in illis deprehendimus. Quodsi itaque seposita disconuenientia, conuenientiam solam attendimus, exsurgit in nobis idea aliqua noua; hac ergo uia, quae *abstractio logica* audit, peruenimus ad ideas nouas. Ergo est secunda ad ideas perueniendi uia. *Abstractio* enim in genere est actio mentis, qua unum uel plura considerat, sepositis iis cum quibus erant coniuncta; & in specie *physica*, ubi rerum partes, sine aliis coniunctis separatim nobis repraesentantur.

ramus. Ex. gr. oculum hominis tantum. In logica ergo tria sunt obseruanda: primo ut comparatione instituta attendamus ad disconuenientiam, seu differentiam in rebus obuiam, secundo ad conuenientiam, tertio notarum conuenientiam inuentam solum cogitemus. Ex. gr. si tres inter se comparamus canes, differre possunt, colore, magnitudine &c. Conueniunt tamen, quod omnis sit 1) animal 2) quadrupes, 3) latrans. Ex quibus notis idea abstracta componitur. Quoniam uero conuenientiam, hisce in ideis solum cogitamus; notae per abstractionem formatae aliis etiam rebus rursus adplicari possunt, haec uero repraesentatio tales continens notas, quae omnibus rebus ad eandem classem pertinentibus rursus adplicari possunt, uocatur *idea uniuersalis*. Per abstractionem ergo & quidem logicam formantur ideae uniuersales.

OBS. 36.

Indiuidua uocantur res singulares. E. g. Titius, Sempronius. Quodsi itaque indiuidua dicto (obs. 25.) modo compares; habebis ideam *speciei*, quae est Idea uniuersalis tales continens notas, quae indiuidus se inferioribus rursus adplicari possunt. Et cum indiuidua talia eandem habeant

beant naturam, *species* eorum similitudinem exprimit, quae similem habent essentiam. Ex. gr. Titius & Sempronius in eo conueniunt quod sint 1) substantiae, 2) corpore, & 3) mente constantes.

OBS. 27.

Ita si species dicto (Obs. 25.) modo comparabis, habes ideam *generis inferioris*, quae est idea uniuersalis, tales continens notas, quae speciebus se inferioribus rursus adplicari possunt. E.g. si hominem & canem inter se comparabis, conueniunt, quod habeant 1) corpora organica, 2) se loco mouere, 3) nutrire, 4) sentire, 5) sui simile procreare possint.

OBS. 28.

Ita etiam, uti (obs. 25.) formantur ideae superioris generis, si genera comparabis. *Genus* ergo *superius* est idea uniuersalis, tales continens notas, quae generibus se inferioribus rursus adplicari possunt. Ex. gr. Animal & Planta conueniunt inter se, quod 1) existant 2) per propriam existentiam. Quodsi deinceps Genera superiora comparabis, formare poteris ideam *generis summi*, quod est idea uniuersalis, tales continens notas, quae generibus superioribus rursus adplicari possunt.

sunt. Substantia & modus conueniunt in eo; quod existant.

OBS. 29.

Quoniam itaque in comparatione diuersarum specierum & generum, diuersam essentiam deprehendimus; *genus* exprimit similitudinem eorum, quae diuersam habent essentiam. Ex. prome ex obs. 27. 28. Hinc genus duplici sensu sumitur *late*, ut in hac obseruatione; uel *stricte*, prouti ex obs. 27. & 28. elucet. Ex quibus etiam gradus inter genera patent. Illud enim quod uno gradu superius est illa idea, cuius genus dicitur *proximum*; illud uero, quod pluribus gradibus superius *remotum* adpellatur.

Genus summum - - Ens

Genus superius - - substantia, modus,

Genus Inferius - - Animal, Planta

Species - - Homo, Brutum

Indiuiduum - - Titius.

Ergo si genus omnibus obiecti indiuiduis, de quibus sermo est, itemque speciei oppositae indiuiduis, nullis uero aliis competit; genus est proximum. Si uero etiam aliis competit, genus remotum. Ex. c. idea animalis, omnibus indiuiduis hominum & brutorum competit non uero aliis arborum scil. &c. substantiae uero idea

idea etiam arboribus competit & adplicari potest, substantia ergo de homine est genus remotum animal uero proximum.

OBS. 30.

Ideae a se inuicem abstractae, dicuntur *subordinatae*; species ergo & indiuidua sunt ideae abstractae; (obs. 29.) ideae autem a se invicem non abstractae, *diuersae* audiunt. e. g. homo & brutum.

OBS. 31.

Quicquid ad rem ita pertinet, ut eam constituat, uocatur essentiale *constitutiuum*; e. g. mens & corpus hominis. Q. u. ita, ut ex essentia consequatur, *consecutiuum* s. *proprium*. E. g. potentia ridendi in homine. Quod uero abesse & adesse potest salua re uocatur *accidens*; e. c. rotunditas cerae. *Differentia* denique est idea uniuersalis, quae obiecti alicuius essentiale constitutiuum continet; mens & corpus hominis. Per hanc uero *species* ab altera discerni potest, quia species diuersae sunt; (obs. 29.) quo in casu differentia specifica salutatur. In latiori significato differentia, proprium etiam continet. Hinc quia genus etiam in latiori significato sumitur, quo speciem quoque sub se comprehendit; tres aut quinque statui possunt *praedicabilia*; quae sunt
ideae

ideae, quae suapte natura de pluribus dici possunt. Genus ergo, species, differentia, proprium & accidens sunt praedicabilia. Non tamen plura adsumi possunt. Nam Q. praedicatur uniuersaliter de re aliqua, uel ad interna pertinet, uel externa. Ad haec pertinet *accidens*. Interna uel communia sunt cum aliis *late*, hinc *genus*, uel *stricte*, hinc *species*; uel rem ipsam exprimunt constitutiue, hinc differentia; uel consecutiue, hinc proprium. Quoniam uero idea generis, omnibus speciebus communis est. (obs. 27. 29.) sequitur: Q. *essentialiter competit generi, illud singulis quoque speciebus competit & indiuiduis. Negato genere, negantur omnes species. Ponuntur ergo omnes etiam ideae subordinatae, aut negantur diuersae.* (obs. 30.)

OBS. 31.

Illustrant Doctrinam de ideis uniuersalibus (nam proprie pertinent ad Ontologiam (obs. 11.) ideae substantiarum & modorum. Secundum regulas uero (obs. 25.) sequentes surgunt definitiones. *Substantia* est ens, quod propriam habet existentiam; e. g. cera. *Modus* uero seu accidens est ens, quod non habet propriam existentiam. e. c. figura cerae rotunda. Male er-

go

go LOCKIUS alique hancce doctrinam
obscuritatis accusant.

OBS. 33.

Quia uero substantiae & modi entia
sunt, (obs. 32.) differunt a relationibus,
quae sunt cogitationes, ubi mens plures
res ita inter se comparat, ut ex harum com-
paratione & respectu noua idea exsurgere
possit. Ergo uia relatio est ad ideas per-
ueniendi. Ex. gr. dies est relatio. Com-
paramus enim solem cum nostra terra,
quae eius radios excipit. Ita nox, pecca-
tum, pater, honorum tituli, pleraque ex
morum doctrina ad relationes pertinent.
Ergo quaeuis idea fundamentum relatio-
nis esse potest. Hae uero, quae inter se
hoc modo comparantur ideae, correlata
uocantur. Ut in nostro exemplo sol, radii
& terra. Quia substantiae a modis diffe-
runt; substantiae modi fieri non possunt,
prouti TITIVS alique putant. Neque
etiam relationes substantiae esse possunt,
uti faciunt, qui substantias fingunt mora-
les, & leges ex. gr. &c. ad substantiarum
classem referunt. Ergo correlata in rela-
tionibus probe attendenda sunt, ne unum
correlatum ad aliud referamus, quod ta-
men alter non intendit. Ita controuersia,
an Adamus solus habuerit dominium, in
Logo-

Logomachiam abit. Quoniam itaque relatio in comparatione consistit ; unius rei uarias, & contrarias esse posse relationes, liquet. Ita unus homo diues, pauper magna & parua statura, imperans, subditus, pater, filius &c. simul esse potest.

OBS. 34.

Quarta ad ideas perueniendi uia est oppositio. Vocantur autem *ideae oppositae*, quae sub genere proximo diuersae sunt, ita ut una alteram non contineat. E. c. homo, brutum. Relatio uero mentis, ideas oppositas inter se conferens *oppositio idearum*. Et in specie ubi una positua, altera negatiua, *ideae contradictoriae* uocantur ; e. c. ens, non-ens. Simplex, compositum. Sicuti *contrariae* sunt, si utraque est idea positua. Ex. gr. album, nigrum. Quia uero inter esse & non esse tertia idea intercedere nequit ; ideo etiam inter ideas contradictorias tertia esse nequit. Ergo simul stare non possunt. Hinc si posituam habemus, facile oppositam per remotionem componere possumus. Ergo oppositio, & quidem contradictoria uia est ad ideas perueniendi. E. c. si compositum est, quod habet partes ; simplex erit quod non habet, partes. Ita uirtus & uitium &c.

OBS. 35.

OBS. 35.

Noua ad ideas perueniendi uia est *compositio*; seu actio, in qua ideas aliquas combinamus; hoc uero modo noua producitur essentia rei, nouaque idea. Ita e. g. hac uia uariae sunt inuentae Machinae, aliaque.

OBS. 36.

Diuisio est idearum in obiecto occurrentium enumeratio. Hoc uero modo fit, ut noua oriatur notio. Ergo diuisio uia est ad ideas perueniendi. Obiectum uero s. subiectum diuidendum uocatur diuisum; ideae uero *membra diuidentia*. Ex. gr. Lex diuiditur in diuinam & humanam. Lex est diuisum. Diuisi diuisio, ex qua reliquae diuisiones omnes dependent, seu proueniunt, dicitur *principalis*; si uero membrum diuisionis rursus diuidi debet, uocatur haec diuisio, *subdiuisio*. E. c. si legem diuinam rursus in naturalem & positiuam diuidas. *Nominalis diuisio* est diuersorum in uoce occurrentium significatum enumeratio; quae etiam *distinctio* uocatur, quae in tractatione, ubi opus est praemitti debet, ut quiuis intelligere queat, de quam re agamus. Et hoc in casu (nam aliud est in disputationibus, aut si confusionem tollimus) nullus uocis significati-

lica-

ficatus omitti debet. Ex.gr. Nomen DEI, in uerum & falsos DEOS. *Realis* est idearum in re occurrentium enumeratio. Dicitur etiam diuisio κατ' ἐξοχην. E.g. Ens, in substantiam & Accidens. Quia uero res per definitionem exprimitur; definitio semper praemittenda est, ut nihil in diuisione admittamus, quod non sub idea diuidenda contineatur. Alias rem interdum euertimus, non diuidimus. E.g. si quis blasphemiam diuideret in licitam & illicitam. Et quoniam in diuisione species unius generis enumerantur, (quae ideo *totius uniuersalis* dicitur) species uero inter se differunt; (obs. 29.) diuisionis membra inter se opposita esse debent, id quod etiam ex fine diuisionis, qui est distincta idea, claret, ex quo etiam regulae ueritas patet membrum diuisionis, alterum sub se non comprehendat. Ex.gr. si homines diu. in diuites, & garrulos. Ergo & subdiuisionis membrum in diuisionem non est ponendum. Lex ergo non diuidi potest: in diuinam, humanam & naturalem. Propter finem, etiam pauca diuisionis membra sunt facienda. Attamen cum RAMO non omnia per dichotomias diuidi debet, propter oppositionem contrariam, in qua plures duabus ideae oppositae esse possunt. (obs. 34.) Denique ratio,
quare

quare ita diuisionem instituimus, *fundamentum diuisionis* audit. Ex. gr. Lex supra diuidebatur, respectu Legislatoris. Atamen ne inutilem laborem suscipias, usum tua diuisio habeat. Non ergo bene aegroti diuiduntur in doctos & indoctos. &c. *Partitio* autem est, partium in corporibus & operibus intellectus occurrentium enumeratio. Ita est e. g. *partitio libri* in Lib. Section. Cap.

OBS. 37.

Per *ratiocinium* ideas detegimus interdum; ergo uia est ad ideas perueniendi. Ita ex. gr. peruenimus ad ideam DEI, aliorumque spirituum.

OBS. 38.

Determinatio est indicatio, qua notamus ea, quae in Ente sunt, eique attribui possunt. Determinationes illae sunt uel rei *intrinsicae*, quae sunt essentialia constitutiuæ, sine quibus itaque completam huius ideam habere minime possumus: uel *extrinsicæ*, quae sunt modi & relationes entis, sine quibus ergo completam rei ideam concipere licet. Ex. gr. Trianguli determinationes *intrinsicæ* sunt tria latera &c. *extrinsicæ* uero, quod hac in tabula, hac penna, sit exaratum. Si ergo quid consideres, ut omni penitus respectu, seu omnimode determinatum, concipis *indiu-
um;*

C

um;

um; si determinationibus extrinsecis neglectis, solas & omnes internas simul cogites; habebis ideam speciei, quam uocant intimae & specialissimae. Quodsi ex determin. intrins. unam alteramque demas, ceterasque solum tibi repraesentantes; habebis ideam generis, quae pluribus est communis speciebus. Et ita porro fiet generalior, quo pauciores notio tua determinationes complectitur. Ergo & per determinationem fiunt ideae nouae, si rem nondum determinatam aut iam determinatam alio tamen modo determinemus. Ex. gr. *Ens simplex* mundum sibi repraesentat. Possunt itaque entia simplicia esse, quae obscure, alia, quae clare, rursus alia, quae clare & distincte, rursus aliud, quod omnia distinctissime sibi repraesentant. Ita etiam triangulum obtusangulum determinari potest, si loco obtusi rectus ponatur, ut noua inde species oriatur. Ita horum simplicium realitatem & possibilitatem probat experientia sc. anima brutorum, hominum, DEVS. Ita si ideae arboris, fructus addes, uariae arborum species inducuntur.

OBS. 39.

Definitio est idea, qua obiecti alicuius essentiam nobis repraesentamus. *Descriptio*

ptio uero idea, aliquid solum rei conti-
nens; hinc a qualitatibus rei s. attributis,
propriis & accidente desumuntur, hinc
etiam *definitiones reales secundariae & ac-*
cidentales nominantur. Ex. gr. si dicis:
Angeli sunt spiritus sine corpore, est de-
scriptio: contra si eos creaturas. uocas spi-
rituales completas, est definitio. Ergo
quia definitiones essentiam rei exprimunt,
claram & distinctam in nobis excitant ide-
am; (quae ad finem pertinent definitionis)
porro neque latior neque angustior etiam
sit suo *definito*, seu re, quae definitur; ne-
que negatiua. Ita e. g. falsa esset defini-
tio sequens; homo non est brutum, sed
animal rationale bipes, cum spiritu aliquo
astrali coniunctum. Aut, homo est sub-
stantia, quae ratione & uoluntate est prae-
dita. Ergo contra finem ageres; si uoca-
bula barbara & inusitata, impropria, am-
bigua synonyma adhiberes. Ratio e. g.
non bene describitur per lumen mentis &c.
Ergo, quia essentiam obiecti exprimit; ua-
rias conclusiones inde deducere possumus,
adeoque ad ideas pertinet uniuersales.
Hinc definitio nominalis, est idea, qua es-
sentiam uocabuli nobis repraesentamus, ut
uocem, quam definimus, rite determinare,
conclusionesque ad uocabuli cognitionem
spectantes inde deducere queamus. Ita o-

mnes, quas de partibus Philosophiae supra
 etiā in tab. adduximus, sunt nominales.
 Exprimunt autem vocabula uel *ideas*
naturales, quae rebus uti sunt & exi-
 stunt, sunt conformes; e. g. idea hominis,
 domus; uel *arbitrarias*, quæ nostrae sunt
 relictæ libertati, quomodo eas formare
 uolumus. e. g. Pegasus, magnificentia, &c.
 Hae ergo, quia obiectum non existit, no-
 minaliter solum definiri possunt, non rea-
 liter. Est enim *definitio realis*, idea uni-
 uersalis, qua nobis essentiam rei repraesentamus,
 ut conclusiones ad rei cognitionem
 spectantes, inde deducere queamus. Na-
 turales uero ideae & nominaliter & reali-
 ter definiri possunt, & debent. Ergo si
 obiecti existentia nondum demonstrata est;
 definitio proposita, tantum est nominalis;
 omnesque inde deductæ conclusiones, sunt
 nominales. Ex. gr. omnes conclusiones,
 CARTESII in sua, de existentia
 DEI ab Ente perfectissimo desumpta de-
 monstratione, sunt nominales; adeoque
 nihil inde realiter demonstrari potest. Huc
 etiam pertinet SPINOZAE, & JACOBI
 KEILII demonstrationes. Reales autem
 rei essentiam exprimunt secundum genus
 & differentiam specificam, quae *metaphy-
 sicae, logicae, s. existenciales* uocantur; uel
 praeter haec, finem continent, s. ex causis
 fina-

finalibus rei essentiam deducunt, quae *prae-*
cticae; uel modum adponunt, quomodo
res ad existentiam peruenit, quae *geneti-*
cae salutantur. Ergo pro fine suo, sibi
quiuis unam eligere debet. Ex. gr. Vapo-
res sunt bullulae aquae, aëre repletæ a-
scendentes. Quod si nunc modum forma-
tionis addas, sc. quod ope caloris aër ex-
pandatur, & ob leuitatem ascendant; facile
fit *genetica* &c. Vbique uero, quia genus
remotum, & causa remota, talisque finis,
ideas uagas excitant, proximum genus,
causa & finis adduci debent. Male ex. g.
in *practica* ultimus actionum nostrarum fi-
nis, gloria sc. DEI adduceretur. Quoni-
am uero reales, ideae uniuersales sunt, re-
rumque essentiam exprimunt; non idem per
idem, h. e. idem concretum per idem, est
definiendum, quod per uocabula synony-
mica, aut si definitum ingreditur definitio-
nem, per circulum aut per exempla, acci-
dentia & diuisiones fieri potest; quae itaque
omnia ex definitione exulare debent. Ex.
gr. si dicas: dies est uiginti quatuor hora-
rum spatium; hora uero est pars diei ui-
gesima quarta. Facile autem circulum co-
gnoscere poteris, si in prima definitione
substituas uocibus, earundem definitiones.
Et quoniam def. ideae uniuersales sunt;
formari possunt ut illae ideae. (obs. 25.)

C 3

Sc.

Sc. exempla consideres quotquot haberi possunt, ita inuenies differentiam specificam certam. Quia uero multae hoc modo sese produnt notae; uidendum, an una alteram sub se comprehendat? seu an una ex altera consequatur? talis est proprium, quae ad definitionem non pertinent. Ita e.g. potentia ridendi in homine, in definitione hominis adesse nequit. Genus uero inuenitur, si adsumamus genus aliquod remotissimum, at uerum; illudque tamdiu diuidamus, usque dum obiectum nostrum sit species. Tale tunc genus erit proximum. (obs. 29.) Tunc etiam ex genere tuo iudicare poteris, an uerae & competentes in differentia abstractae sunt notae. E.g. Ex uariis, quae inter se comparabis, sapientiae exemplis, proueniunt notae sequentes, 1) actionibus fines conuenientes praescribere, 2) media ad eos ducentia eligere. Haec differentiam constituent. Genus nunc adsumamus uniuersalissimum Ens; quod diuiditur in substantiam & modum. Hinc quia ens non est genus proximum, quaero, ad quodnam membrum pertineat sapientia, ad substantiam, aut modum? Facile autem adparet, ad modos. Quia uero & modus non est genus proximum; rursus diuiditur modus in habitum & actum. Adparet autem fa-

sapientiam pertinere ad habitum. Ex hisce nunc sapientiae definitio componitur. Non tamen nego, quod & aliis modis definitiones componere queamus; omnes enim illae, quas supra ad ideas perueniendi, adduximus, uiae, modi esse possunt definitiones componendi, si modo essentia exprimat, omneque, quod ad definitionem pertinet, obseruetur. Ita si uideam duas personas marem & feminam habitare una, generare liberos, eosque educare, idque per omnem uitam; adest idea societatis inter marem & feminam perpetuae, procreandae & educandae sobolis causa initæ, quae definitionem coniugii etiam exprimit. Quodsi iam ex notis definitionem hanc ingredientibus unam alteramue determinationem omittas; idea aderit alia. Si porro determinationes priores cum aliis commutes, e.g. substitue alium finem, sc. extinguendae libidinis & uagae scortationis cauendae causa inita; tunc noua nempe concubinitus idea oritur. Denique si omnes notas primi casus relinquo integras, & nouas superaddo alias, sc. ea lege, ut femina & liberi in dignitatem Viri non admittantur; habebis coniugium impar seu ad Morganaticam.

Vocabulum est signum arbitrarium ex litteris compositum, quo alter nostras cogitationes latitudinemque ideae uniuersalis intelligere possit. Hinc recte a graecis *επος* a latinis terminus dicitur. Consensus idearum cum uerbis, usus linguae dicitur. Ideaе deceptrices leere *ἔθονε*, leere *Wörter*, sunt aurum ferreum, ferrum lignum. Ut alter me intelligere possit, talia adhibenda sunt uocabula, ex quibus statim cognoscere potest quiuis, quamnam in mente habeam ideam. Ex. gr. uocabulum *intellektionēs* meliori modo rem exprimit, quam *intellectus* uocabulum, in sensu uulgari sumtum. Hinc non semper ideae substantiarum, uerbis substantiuis, aut modorum, uerbis adiectiuis; ita etiam ideae negatiuae, non terminis positiuis & uice uersa, sunt exprimendae. Neque etiam putandum, ideas adesse positiuas, si uocabula adsint positiua, aut negatiuas, ubi uocabula adparent negatiua. Ex. g. Aeternitatis idea negatiua est, quamuis adsit uocabulum positiuum. Immortalitatis uocabulum negatiuum est, idea positiua. *Suppositio* est acceptio uocis pro significato determinato. *Materialis* est, ubi uox pro ipsa uocis materia s. litteris & syllabis; *formalis* uero, ubi pro ide aquadam determinata

nata sumitur. Terminus est uel *simplex* s. *incomplexus*, qui una constat idea; ut DEVS & *compositus* s. *complexus* qui pluribus. ut DEVM non habens patrem. *Finitus* est sine praefixa negatione expressa, ut DEVS; *infinitus* uero, qui cum tali adpareret. e.g. Non-Ens. *Comparatus*, qui aliquid ex obseruata alterius ideae conuenientia aut discrepantia in suum transfert significatum; eodem modo definiri potest *idea comparatiua*. e.g. Eine Löwen-Stärke. *absoluta* autem, quod & de termino ualeat, ex opposito intelligitur e.g. DEVS. *Vulgaris*, ideas per communem loquendi usum notas exprimit. Equus, canis. *Technicus* uero s. *artificialis* est, qui a quibusdam in arte aut scientia peritis, ad ea in illis occurrentia, indicanda, usurpatur, uti sunt termini Iuridici, Medici, Philosophici &c. Ergo duplex est *usus linguae*, *vulgaris* & *technicus*? In uulgari, quia obiecta rerum per sensationem nobis innotescunt, si monstrantur, summa deprehenditur claritas, nullaue fere logomachia, quia sensum amant fixum atque constantem, qui semper obseruari debet, adeoque cum uno uocabulo unica etiam idea est coniungenda. Quod si talia sensu fixo praedita claraque adhibemus uocabula; obseruamus *reclitudinem uocabulorum* (iustesse.) Ex

qua consequitur, eruditorum esse, quia interdum technica non sunt satis determinata; ut uocabulorum sensum fixum determinent. Hinc licet illis a communi hactenus recepto, sed falso, aut minus utili significatu recedere, eumque ad rectitudinem euehere. Hinc si nouas inueniunt ideas, quae per uocabula exprimuntur; noua etiam uocabula componere ipsis licet, & hoc sensu Philosopho licet *νομαροποιεῖν*. Male ergo autem iam denominatis ideis, noua uocabula imponuntur, quo ipso rectitudo laeditur.

OBS. 41.

Idae subordinatae sunt connexae, adeoque eas coniungere possumus. Ideae ergo diuersae non coniungi possunt, sed a se inuicem separari debent. Quod si in mente hasce ideas uel coniungimus, uel separamus; tunc iudicamus. Ergo iudicium est cogitatio, qua plures ideas inter se comparamus, earumque conuenientiam aut discrepantiam ex subordinatione aut diuersitate idearum inter se attendimus, hacque ex causa illas uel separamus, uel coniungimus. Iudicium in quo quaedam idea ei conuenire indicatur, cum qua comparatur, dicitur *affirmatiuum*; ex. gr. DEI idea & omnipotentis; hinc oritur DEVS
est

est omnipotens ; ita m. hominis, & potentiae ridendi, idea. Id uero, in quo quaedam idea non conuenire ei indicatur, cum qua comparatio instituitur, *negatiuum* audit. E. g. idea hominis & Elephantis, a. omnipotentis: hinc oritur; homo non est Elephas, omnipotens. Idea DEI, hominis, est *subiectum*; omnipotens u. Elephas praedicatum. *Qualitas propositionum* est relatio, qua propositiones (nam iudicium m. *propositio*, *enunciatio*, *effatum* dicitur) num affirmatiuae uel negatiuae sint, consideramus. Quodsi conuenientiam a. discrepantiam idearum, ex sola comparatione cognoscere possumus; dicuntur *propositiones indemonstrabiles*, *per se clarae*, *per terminos* a. *ex terminis manifestae*; e. g. totum, est maius sua parte; si uero haec, adhibitis aliis propositionibus demum pateant, *demonstratiuae* audiunt. E. g. an in statu integritatis Respublicae fuissent? Hinc ideae sunt definiendae & diuidendae, usque dum nexum inueniamus. E. g. Definiri debet, quid sit status integritatis, quid Respublica. *Propositio*, cuius contrarium est absurdum dicitur *certa*; e. g. totum est maius sua parte. *Copula* est idea, quae praedicatum subiecto conuenire indicat. Indicat uero, quod praedicatum subiecto conueniat tanquam abstractum aliquod, s. quod
ei

ei inexistat, quae propositio *essentialis* f. *metaphys.* e. gr. DEVS est omnipotens; uel tanquam causa a. effectus; e. g. uinum inebriat; quae *causalis*; uel ut finis a. medium, e. g. actiones hominum debent esse sapienter institutae, quae *morales* saluntur. Copula ergo existentialis, est uerbum substantiuum *sum*, & quidem in praesenti, quia si iudicamus actu in praesenti iudicamus; aliud tempus, statum indicat; e. g. ego fui Romae; sensus est: ego iam *sum* ille, qui olim fuit Romae. Copula causalis est uerbum causam uel effectum indicans; e. gr. *causatur, excitat*; moralis u. tale, quod medium a. finem indicat, e. g. *debet*, &c. Quod si praedicatum idea est essentialis de subiecto, semper & ubique subiecto competit, adeoque uniuersaliter iudicamus; e. g. o. homines mente & corpore constant; si uero est accidentalis, sub certis tantum circumstantiis ei competit, adeoque particulariter iudicamus. E. g. Q. homo est doctus, pauper. *Vniuersalis* ergo propositio est cogitatio, qua praedicatum essentialis, subiecto iungimus, uel ab eodem diuellimus. *Particularis* u. est cogitatio, qua praedicatum accidentale, de quibusdam subiecti indiuiduis dicitur a. remouetur. *Singularis* denique est, si praedicatum iungitur indiuiduo. E. g. Ale-

xan-

xander est fortis. *Quantitas* ergo *propositionum* est relatio, qua eas secundum uniuersalitatem, particularitatem, & singularitatem, consideramus. Vt uero quantitas statim cognosci possit, certa propositionibus praeposuerunt signa. Talia sunt uniuersalis affirm. *Omnis, quilibet, quicunque, quisque, quisquis, cuncti, quotquot, &c;* uniuersal. neg. *nullus, nemo, neuter, nunquam, nihil, nullibi, nullatenus*; particularis affirm. *quidam, aliquot, aliquis*; negant. *non omnis, non quiuus, non quilibet.* Vbi u. haec signa expresse praefiguntur uocantur *propositiones definitae*; e. g. O. homo est mortalis; quae uero destitutae sunt tali signo expresso, dicuntur *indefinitae*; e. g. honores mutant mores; a quibus differunt *infinitalae*, ubi particula *non*, aliis uocibus quam uerbo substantiuo praepositur; e. g. Q. DEVM *non* habet patrem, est filius diaboli. Singnum omne interdum supponitur *collectiue*, pro omnibus inferioribus simul enumerandis, adeoque omnibus in complexu praedicatum tribuitur; ex. gr. O. sacramenta sunt quatuor; interdum *distributiue*, pro omnibus singulatim enumerandis, adeoque singulis in indiuiduo praedicatum tribuitur; e. g. O. homines sunt mortales. Ita sub distributiuo termino

no intelliguntur aliquando tantum genera & species inferiores, ubi *omne* explicatur per altersey; tunc dicitur accipi, pro *generibus singulorum*; aliquando pro *singulis generum*, ubi non solum genera & species, sed etiam omnia indiuidua comprehenduntur; usus distinct. est in controuers. an DEVS *omnium* uelit salutem. *Quaeritas* denique *propositionum*, est relatio, qua, num sint *simplices*, (quae uno subiecto & praedicato constant e. g. DEVS est aeternus) num *compositae* (quae ex pluribus siue subiectis s. praedicatis constant e. g. Nox & amor uinumque, nihil modifiable suadent) eas consideramus. Plura uero subiecta aut praedicata, uel expressis uerbis adsunt; uti in ex. pr; uel inuoluta sunt, ita ut explicare easdem, necesse habeamus, e. g. Solus DEVS est omnipotens. Hinc in *aperse tales*, & *exponibiles*, diuiduntur. Ad has pertinent *exclusiua*, *exceptiua*, *reduplicatiua*, *comparatiua*, *inceptiua*, *continuatiua*, & *exhibitiua*. Quodsi definitionem de exponibilibus in genere habemus, facile mutatis mutandis, omnes definire possumus. Est autem *exponibilis*, propositio implicite composita, quae aliquam particulam hoc sensu (sc. exclusiue, exceptiue &c.) sumtam continet, totamque dispositionem afficit. *Exhibitiua* uero seu

feu *demonstratiua* est, si pronomen demonstratiuum, ponitur loco subiecti ad aliquid exhibendum, quod ex duabus rebus constat; ex quibus principale, quod non facile sensus tangit, loco praedicati ponitur, altero, quod magis patet, s. minus principali (quod uehiculum m. dicitur) non expresso. Ex. g. Hic est potus, hoc est corpus meum. Quia itaque in propositionibus exhibituiis, principale *in, cum,* uel *sub* minus principali porrigitur; ideo recte per hasce particulas explicari possunt; h. e. uti logici dicunt: propositiones exhibitivae *sumendae sunt cum uehiculo.* Ita in, cum, & sub uitro accipimus potum, si quis talem nobis porrigit his uerbis: hic est potus. Explicite, propositiones compositae componuntur ex particulis *conditionalibus, copulatiuis, disiunctiuis, aduersatiuis, occupatiuis, s. concessiuis, causalibus, illatiuis, & relatiuis.* Hinc & tot sunt harum propositionum species, quae magis ex Grammaticis regulis addisci possunt. De Conditionali deinceps. Disiunctiua, est propositio explicite composita, in qua particulae disiunctivae, disiunctivae sumtae, totamque propositionem afficientes, inueniuntur. Et hoc modo mutatis muntandis, reliquae facile definiri possunt. Propositiones, in quibus
nude

nude aliquid de subiecto affirmatur aut negatur, uocantur *Theoreticae*; e. g. DEVS est omnipotens; in qua uero aliquid fieri posse indicatur, *practicae*, e. g. DEVS est amandus.

OBS. 41.

Principium est propositio, ex qua alia deriuatur; *conclusio* est propositio, quae ex principio est deducta. Ex. gr. Ex propositione *compositum habet partes* deriuatur haec. *E. corpus habet partes*. Haec ergo conclusio est, illa principium. *Ratiocinium* est cogitatio, qua propositionem aliquam, ex ratione cum hac connexam deducimus. Ratio uero esse potest uel principium, uel aliud. Ex. gr. si ex oculo existentiam DEI demonstramus. Haec ratiocinia, quae respectu principiorum (quae hic *propositiones fundamentales* uocantur) formantur, dicuntur *Metaphysica*, & quidem, *syntheticum*, in quo ex principio, primo loco posito, conclusio deriuatur. *Analyticum* uero est ratiocinium, conclusionis, (quae hoc in casu *quaestio* dicitur) primo loco positaе ueritatem, ex comparatione cum alia ueritate, (quae principium est) euincens. Ex. gr. DEVS est colendus; quia nos creauit. Ratiocinium uerbis expressum, dicitur *sylogismus*. Aliud

Aliud illud esse potest, 1) causa aut effectus, 2) finis aut medium, 3) quantitas, 4) uerbum aliquod. Hinc ratiocinia etiam in causalia, practica, mathematica & uerbalia recte diuiduntur. De quibus omnibus sigillatim. Primo itaque de ratiocinio metaphysico synthetico. Quoniam omnis propositio, subiecto constat & praedicato; hinc uel ex subiecto, uel ex praedicato, uel ex utraque idea simul, nouam ideam in illis contentam, aut ab illis diuersam concludere possumus. Videmus scilicet, an idea aliqua, subordinatas & quasnam in se contineat. Has itaque contentas eruimus, tunc noua se prodit propositio, quam ex principio concludimus, & quidem, quia ideae subordinatae inter se sunt connexae; & ob hanc rationem coniungi debent; affirmatiue. Ex. gr. fit principium: Qui DEI existentiam, omniscientiam & omnipotentiam concedit, illi deferri potest iuramentum: cum itaque falsae religioni addictus, & Paganus, sint ideae subordinatae; concludimus: Ergo Pagano, fals. Rel. addicto deferri potest iuramentum. Si uero ideam aliquam diuersam cum principiis comparamus, quia ibi non continetur, adeoque separari debet; negatiue concludimus. Ex. gr. Corpus habet partes; Ergo spiritus

D

tus

rus, (est idea diuersa) non habet partes, Eodem modo uti §. praec. ex praedicatis concludimus. Corpus habet partes; Ergo in partes diuidi potest. Exemplum uero ratiocinii ex subiecto & praedicato simul, est sequens. Omnes affectibus dediti sunt inquieti; Ergo omnes irati sunt infelices. Quodsi ex inuenta iam conclusione, quam ut principium iam adsumi poteris, dicto modo alias ideas subordinatas concludas; connexio ueritatum & usus ratiocinii inde elucet. Nam quia ideae subordinatae sunt connexae; ideo praedicatum cum reliquis subiecti ideis subordinatis etiam connexum esse debet; adeoque si duarum idearum connexio uera est, etiam reliquarum subordinatarum uera est omnino. Hinc ex uero, si recte concluditur, falsum sequi non potest. Hinc propositio mox principium, mox conclusio esse potest. Ex gr. Omne compositum habet partes; quia itaque compositi idea subordinata est corpus, huius, Lapis, huius Adamas, sequens connexio ueritatum, principiorum atque conclusionum inde exsurgit:

O. compositum habet partes

Pr. O. corpus habet partes Concl.

Pr. O. Lapis habet partes Concl.

Concl. Adamas habet partes.

Idea autem subordinatae relationem inter

ter se habent uel 1) ut genus & species;
uel 2) ut species & genus, uel 3) ut diffe-
rentia aut proprium, uel 4) ut accidens.
In primo casu, (quia genus speciem con-
tinet) uniuersaliter iudicium formatur; ut
in ex. pr. In secundo casu, (quia species est
aliquid solum generis s. ut ita loquor,
pars) particulare fit ratiocinium. Er. gr.
O. Lapis est durus; E. quaedam corpora
sunt dura. In tertio ratiocinamur uniuers-
aliter, quia haec ideae ad essentiam rei
pertinent, essentia uero semper in re sit
est necesse. Ex gr. Virtus DEO placet.
Ergo qui actiones secundum leges diuinas
componit, DEO placet. In quarto de-
nique, quia accidens abesse & adesse pot-
est salua re, adeoque non semper rei con-
uenire potest; particulare oritur ratioci-
nium. Et eodem modo diiudicari debent
ratiocinia analytica; conclusio uero, quia
ante comparisonem nondum aliquid de ea
scimus, *quaestio, problema* dicitur. Et hoc
modo ratiocinia ex essentia & natura men-
tis oriuntur; quod si haec uerbis expri-
muntur, oriuntur *sylogismi naturales*.
Talis uero quatuor terminis constans for-
matur ita, ut posita fundamentali, idea
subordinata subiecti, connectatur cum sub-
iecto fundamentalis; dein praedicatum
fundamentalis, cum idea sua subordinata;

& denique ideae subordinatae, quae con-
cludebantur simul. e. g.

O. adfectibus deditus est inquietus,

O. iratus est adfectibus deditus,

O. inquietus est infelix,

E. O. iratus est infelix.

Ratiocinia uero, quae tribus constant
ideis & propositionibus idem habent,
cum hactenus explicatis, fundamentum.
Illa autem idea, quae ex idea fundamen-
tali (s. hoc ex subiecto s. praedicato fiat
perinde est) concludebatur, uocatur, *ter-
minus minor*, illa uero ex qua, *medius*, &
tertia ex qua nihil concluditur *maior*. e. g.
O. adfectus oriuntur ex sensatione E. O.
ira oritur ex sensatione; *affectus* est termi-
nus medius, *ira*, minor, reliqua maiorem
absoluunt. Alii maiorem; *praedicatum*
conclusionis, minorem, *subiectum*, & me-
dium, tertium in syllogismo terminum di-
cunt; uerum haec denominatio non est
accurata, e. g. si conclusio est conuersa.
Quodsi data conclusione, ex comparatio-
ne maioris & medii termini, maior for-
matur propositio; ex minori termino &
medio, minor propositio, & ita syllo-
gismus constituitur; uocatur talis, *artifi-
cialis*, seu *analyticus* Aristotelicus, ex quo
nulla ueritas inueniri potest. Bene au-
tem ex syllogismo naturali. Hinc con-
tro-

trouersia: an Syllogismus sit medium inueniendae ueritatis est Logomachia, distinctione adhibita, inter syllogismum naturalem & artificialem. Quia itaque medius terminus, uel subiectum uel praedicatum propos. fundam. esse potest; diuersimode cum extremis componi potest, uti ex sequenti figura patet.

S. P.

1 fig.

M. fig. I — I 2 fig.
M. 3.

Est itaque *figura* medii termini, cum subiecto & praedicato conclusionis ad aliquid concludendum, legitima dispositio. Et quoniam medius terminus aliter componi nequit; 4 tantum sunt figurae. *Prima*, scil. uocatur ea dispositio, ubi medius in maiori uniuersali est subiectum (ex quo idea subordinata concluditur) in minori uero praedicatum. Ex. adducta & hic ualent. Ergo maior semper debet esse uniuersalis; minor uero, quia ideae subordinatedae coniunguntur; affirmans. Reliquorum definitiones, ex schemate facile componi possunt. Propositiones porro m. secundum quantitatem & qualitatem in syllogismo disponi possunt, quae dispositio *modus syllogismi* dicitur. Ergo si ex fundamentali affirmatiua concludimus, ad species & differentias, uniuersalis & mi-

D 3

nor

nor & conclusio fieri debet, qui modus bArbArA uocatur e. c. O. corpus habet partes; O. Aurum est corpus; E. O. Aurum habet partes. Si uero ex tali ad genera concludimus; particulares fiunt minor & conclusio qui modus dArII dicitur. e. c. O. uerus Christianus timet DEVM; Q. homo est uerus Christianus. E. Q. homo &c. Si ex negatiua concludimus ad differentias a. species subordinatas. minor uniuersalis affirmans, conclusio, uniuersalis negans componitur, qui modus cElArEnt nominatur. e. g. N. spiritus est corpus; O. angelus est spiritus. E. N. angelus est corpus. Si uero ex tali propositione ad genera concludimus; tunc minor affirmatiua particularis; conclusio particularis negans esse debet, hic modus fErIO saluatur. e. g. N. Atheus colit DEVM; Q. homo est Atheus; E. Q. homo non colit DEVM. *Dictum de omni* uocatur, ubi ex genere concludimus ad species s. indiuidua affirmate, & exprimitur hoc modo: Q. *dicitur de omnibus, dicitur etiam de singulis, quae sub omni illo comprehenduntur. Dictum de Nullo* est, si ad ideas diuersas, ex genere concludimus, & tali modo proponitur: Q. *negatur de omnibus, negatur m. de singulis, quae sub illo comprehenduntur.* Ergo dicta haecce fundamenta tantum

tum sunt, ubi a genere ad speciem concludimus. Quoniam uero a specie ad genus m. ualeat consequentia; ideo dictum de O. & N. non potest esse fundamentum omnis ratiocinii, & per consequens, regula illa, *ex puris particularibus nihil sequitur*, inde demonstrari non potest, alias est petitio principii; quod uero a specie concludi possit ad genus & quidem particulariter, ex supra dictis patet. E. g. Q. desiderium est rationale; Q. affectus est desiderium; E. Q. affectus est rationalis. f. Q. diligentes sunt felices: Q. Eruditi sunt diligentes; E. Q. eruditi sunt felices. Si ergo fundamentalis particularis est ex hypothesi; & conclusio particularis fieri debet, si a specie ad genus argumentamur; minor, quia praedicatum tantum est idea accidentalis de subiecto, f. non omnem subiecti ambitum exhaurit, ex quo itaque particulare iudicium exsurgit; particularis minor m. esse debet; adeoque ex puris particularibus aliquid sequitur. Quia uero Aristoteles 3 ad syllog. requirebat propositiones; non aliter eos diuidere potuit, quam in *perfectum* f. *regularem*, qui 3, & *imperfectum* f. *irregularem*, qui pluribus f. paucioribus constat. Enthymema e. g. est cogito, ergo sum. *Exemplum* f. *ratiocinium analogicum*, aut *argumentum ab*

analogia est argumentatio in qua ab uno singulari nobis noto, ob similitudinem quandam, ad similitudinem alterius nobis incognitam concludimus; e. g. ob organa sensoria in homine & bruto, ad animam in brutis. Ita Q. in uno hominis corpore deprehendimus in statu naturali; m. in altero esse concludimus. Similitudo illa est l. accidentalis, l. essentialis. Si illud, quia accidens abesse l. adesse potest; non tuto fit collectio. Si hoc; l. ad essentialē constitutivum, l. consecutivum pertinet. Consecutivum, quia ex constitutivuo consequitur, praesupponit constitutivum, adeoque recte ad hoc ex illo concluditur, & vice versa. Quia vero ad rem aliquam, plura constitutiva requiri possunt; ideo ex uno praesenti, non statim ad reliqua conclusio valet, ea n. tantum inde deduci possunt, quae ex hoc sequuntur; e. g. ex anima brutorum, imaginationem memoriamque habente, non statim ad rationem concluditur. Ergo ad res unius generis, non omnimoda valet consequentia, bene u. ad res eiusdem speciei, quia hoc modo eandem habent essentiam, ad quam, non uero ad accidentia concludere possumus. *Inductio*, est syllog. excessu imperfectus, ubi argumentamur ad uniuersale, enumeratis antea singulari-

gularibus huius l. omnibus, quae *accurata*
l. pluribus, quae *minus accurata* uocatur.
Haec non semper recte concludit, nam
a particulari ad uniuersale (quod magis
continet) non ualet consequentia. E. for-
mula adiecta: *non dari potest exemplum in*
contrarium interdum fallit. e. g. Vinum
Rhenanum est bonum; uinum hispanicum
est bonum; uinum francicum est bonum;
nec dari potest &c. E. O uinum est bo-
num. *Dilemma* s. *syllog. cornutus* ex pro-
positione conditionali & disiunctiua mix-
tus est, ubi probatis omnibus propositio-
nibus, idem quod probatum est, l. affir-
mamus, l. negamus e. g. Si irascendum
est, l. potentiore, l. impotentiore, l. aequa-
li est irascendum. Sed non potentiore;
quia facile te opprimere posset; non im-
potentiore: utpote a quo nullum est pe-
riculum; non aequali; quia periculum est
anceps. E. nemini est irascendum. Si
hoc modo sophisticè argumentamur, uo-
catur *Crocodillues*. *Sorites* est *syll.* exces-
su imperfectus, in quo semper praedica-
tum propositionis praecedentis, subiecti
loco ponitur in propof. seq. & primae
tandem propof. subiectum connectitur
cum praedicato ultimae. Diuiditur in
simplicem, ex propositionibus simplicibus,
& *compositum*, ex compositis constantem.

Huius ergo tot sunt genera, quot sunt
 propos. compos. E. c. Diues avarus, est
 infatiabilis; qui infatiabilis, ei multa de-
 sunt; Cui multa defunt, indigere se exi-
 stimat; Q. indigere se existimat, angitur;
 E. diues avarus, angitur. Ex. compos. uid.
 in GERHARDI meditat. sacris, med. III.
 Diuiditur porro syllog. in *simplicem* in quo
 medius terminus, cum praedicato & sub-
 iecto conclusionis comparatur seorsim: &
compositum, in quo extrema in prima sta-
 tim propositione comparantur coniun-
 ctim, cuius exempl. praebet *Conditionalis*
 s. *hypotheticus* & *disiunctiuus*. Ille est qui
 ex *antecedente*, s. propositione conditio-
 nali fundamentali, & *consequente* s. con-
 clusione constat. Quia ex uero falsum se-
 qui non potest; sequitur, si antecedens s.
 prius uerum sit, & recte concludatur;
 quod consequens m. uerum esse debeat;
 E. a *positione* s. *concessione antecedentis*, ad
positionem consequentis ualet consequentia.
 e. g. Si Christus resurrexit; & nos resur-
 gemus; Sed uerum est prius, E. & poste-
 rius. Ast, quia ideae diuersae in aliquo
 conuenire possunt, & per consequens, hoc
 modo subordinatae sunt; hinc ex hoc, ubi
 conueniunt, ideae subordinatae concludi
 possunt. Combinatio idearum diuersa-
 rum rebus est non conformis, adeoque
 falsa;

falsa ; (obf. pr.) E. ex falso sequi potest
 uerum. E. g. O. homines sunt bruta ; E.
 sentiunt, sese mouent &c. O aurum est
 lignum ; E. O. aurum in partes diuidi pot-
 est. E. antecedens falsum esse potest,
 consequens uerum ; hinc *a negatione s. re-
 motione antecedentis, ad remotionem con-
 sequentis concludere haud possumus.* E. m.
 a ueritate s. *positione consequentis, ad po-
 sitionem antecedentis non ualet consequen-
 tia.* Denique quia ex uero falsum sequi
 non potest ; si consequens falsum est ; fal-
 sum m. debet esse antecedens ; hinc *a re-
 motione consequentis, ad remotionem ante-
 cedentis, ualet consequentia.* Disiunctiuus
 opposita recenset propositione disiunctiua
 affirmat. ex qua secundum regulas opposi-
 tionis & disiunctionis concludimus. e. g.
 A. ex lege accepistis, salutem, aut ex fide ;
 sed non ex lege E. ex fide. Quia uero
 opposita recenseri debent ; nullum est,
 omittendum, ne uiam elabendi aduersa-
 rius habeat. Et quoniam membra oppo-
 sita simul stare nequeunt ; ideo a positio-
 ne ad remotionem, & uice uersa ualet
 consequentia. Si itaque a positione ad
 negationem concludimus ; negatio est ad-
 diicienda, quamuis uocabulum *non*, iam
 adsit. e. g. Aut sedes, aut non sedes ; sed
 iam sedes ; E. *non*, non sedes. Sunt et-
 iam

iam ratiocinia, quae duabus tantum ideis
& propositionibus constant, ex quibus ea
per oppositionem & conuersionem solum
considerabimus, reliqua enim sine diffi-
cultate cognosci possunt. Dicuntur au-
tem *propositiones oppositae*, duae propo-
sitiones, in quibus idem de subiecto in una
affirmatur, in altera negatur. E. ideae ab
omni ambiguitate liberae requiruntur, id
quod m. patet, quia duae tantum adesse
debent ideae. Pertinet a. huc *oppositio*
contraria & contradictoria. Haec est re-
latio inter propositiones oppositas, qua-
rum altera uniuersalis est, altera particu-
laris. e. g. O. uirtus placet DEO; Q. uir-
tus non placet DEO. In *contraria* a. sunt
duae propositiones oppositae uniuersales.
e. g. O. uerus Christianus timet DEVM
N. uerus Christianus timet DEVM. Quia
uero impossibile est idem simul esse & non
esse; hinc duae propositiones oppositae,
simul uerae non esse possunt. Hinc a ue-
ritate unius ad falsitatem alterius, ualet
consequentia, & uice uersa; e. g. Si ue-
rum est O. uirtutem placere DEO; fal-
sum est, Q. uirtutem DEO non placere.
Sicut uero praedicatum accidentalis idea
esse potest de subiecto, ubi neque uniuersa-
liter affirmare, neque negare possumus;
ita duae propositiones uniuersales in op-
positio-

positione contraria, ambae falsae esse possunt. e. g. O. homo est diues ; N. homo est diues. Quapropter a falsitate uniuersalis, ad ueritatem uniuersalem oppositam concludere non licet, uti in pr. exemplo. *Ratiocinium* ergo *per oppositionem* est ratiocin. quo ex ueritate unius propos. ad falsitatem oppositae & uice uersa concludimus. *Conuersio* est ratiocinium, in quo praedicatum in locum subiecti ponitur, & uice uersa, ut hoc modo ueritatem huius propositionis deducere queamus. Scilicet praedicatum, uel continetur in subiecto, sine minus. Si continetur, l. latiore ideam constituit, quam subiectum ; l. angustiore, l. aequalem. In primo casu praedicatum genus est, subiectum uero species ; quae pars tantum generis est, adeoque particulariter fieri debet conuersio. e. g. Mens est substantia ; E. quaedam substantia est mens. In secundo casu, est species, quae sub genere continetur, uniuersaliter fit conuersio. e. g. Q. animal est homo ; E. O. homo est animal. In tertio denique casu, quia aequalia aequalibus possunt substitui, uniuersaliter m. fit conuersio ; e. g. O. homo est animal rationale ; E. O. animal rationale est homo. Si uero praedicatum non continetur in subiecto, adsunt ideae diuersae ; E. ubi non

non ideae diuersae sunt, negatiue conuersio fieri non potest, uti est in propositionibus particulariter negantibus, ubi praedicatum species est subiecti. E. g. Q. animal non est homo. Haec conuerti non potest; bene uero si adsunt ideae diuersae. E. g. N. mendax est fide dignus; E. N. fide dignus est mendax. *Causale ratiocinium* est, in quo ex causa eiusque agendi modo, effectum, & uice uersa concludimus; *Causa* uero est substantia, quae agit, & aliquid producit; *effectus* est id, quod a causa fuit productum. E. ubi est effectus, ibi causa & actio, & uice uersa. Ergo quia causae uel spiritus, uel corpora esse possunt; considerari debent effectus, secundum omnes circumstantias; causa u. quam assumimus secundum uires, an sufficiant. Ita ex, gr. ignes fatui ex corporum doctrina explicari possunt, ita ut non necesse habeamus, ad spirituum actiones hic confugere. In obsessis uero, spirituum praesentiam discimus. Si non sufficiunt, aliam assumimus, aut plures, quia unus effectus plures habere potest causas. Quia uero causa, ob imbecillitatem obiecti, aliasque circumstantias, quia iam mutatio facta est, &c. in productione effectus impediri potest; hinc ad obiecti naturam & indolem, partiumque connexionem, aliasque

asque circumstantias, quid haec possint, est respiciendum, & cum uiribus causae comparandum. Ita in morbis non semper optima medicamenta effectum producere possunt, quia iam mutatio est facta; aliud ex. uid. in WOLFII Log. germ. p. 118. Hinc non semper ab uno casu ad omnes est concludendum, praesertim in coniunctione plurium rerum; hinc e. g. signa in Calendario uana sunt. Hinc rem saepius sub uariis modis & circumstantiis examinemus, hacque uia modos operandi & patiendi discamus. Si ergo non obstante uariatione multiplici, effectus deprehendamus uniformes, ita ut euentum sub quibusuis circumstantiis, eundem certoque respondentem praedicere queamus, tunc praedicatum uniuersaliter, & certe subiecto iungi potest. Ex. gr. si ex uariis experimentis per statum naturalem & artificialem institutis didici, aërem, habere uim elasticam, uniuersaliter positis circumstantiis hanc de aëre praedicare possum. Dicitur haec certitudo physica, cuius contrarium, potentia DEI considerata non est absurdum. *Ratiocinium practicum* est, in quo uel rei finis, uel media ad finem ducentia eliciuntur. *Finis* a. est id, cuius gratia, causa operatur, ut usum aliquem obtinere queat. Ergo & mise-

miseriam depellere nonnunquam fine suo intendit. Ergo si finem inuenire uolumus, ad usum rei, & ex absentia miseriam, s. ad rationem cur causa efficiens operatur, respicere debemus. Hoc uero discimus, si naturam rei, omniaque quae in ea existunt, fundamenti loco ponimus. Ita finis in oculo aut corde nostro detegitur. *Medium* u. est id, quod rationem continet, cur finis existentiam habeat. Media ergo inuenimus, si finem consideramus 1) quoad naturam, usum & circumstantias. Ex his 2) concludimus, qualesnam adesse debeant facultates, si finis existere debet. Tunc 3) res quaerimus, quae has in se continent facultates. Denique 4) uidemus, an hae res in nostra sint potestate, siue minus. Si non, possunt tamen nostrae subiici potestati; quod fit, si media haec, ut finem consideramus, & hactenus dicta adplicamus. Ex. gr. quoniam in ardore gulae stomach. particulas habemus, quae absorbendae sunt, terrae uero hoc praestant, terras quasdam commendamus. *Verbale* denique *ratiocinium* est, quo ex definitione nominali concludimus, an & quatenus rei alicui hoc nomen imponere queamus. Ex. gr. an poenae naturales uocari possent *diuinae*? omnino, quia sunt a DEO, qui omnia in natura rerum ita ordi-

oro
ni
dia
go
itr
tur
rie
(q
gr
len
na
pa
th
W
ten
ibi
ber
ma
nee
gog
bil
Si
den
ab
e.
mo
ne
ad

ordinauit, adeoque recte a DEO proueniunt. Probatio per rationes *certas* mediante ratiocinio, dicitur *demonstratio*. Ergo non omnis statim probatio est demonstratio. Demonstrationem itaque conditurus, a definitionibus, axiomatis, experientis, & propositionibus identicis, (quae omnia certas rationes continent) progredi debet ad conclusiones. Ergo non semper necesse est, ut definitiones ponamus; sed tota demonstratio, ceteris paribus, unico syllogismo, & hinc m. Enthymemate perfici potest. Ex. est in WOLFII Met. §. 8. Ubi itaque *ueritatem* alicuius propositionis demonstramus, ibi est *directa* s. *ostensiva*: e.g. Q. non habet partes, in partes diuidi nequit; anima non habet partes; E. in partes diuidi nequit. Si uero falsitatem, *indirecta*, *apagogica*, *deductio ad incommodum* s. *impossibile*, l. absurdum, dicitur, de qua infra. Si a causa ad effectum certe concludimus, demonstr. est *a priori*; ut pr. ex. Si uero ab effectum ad causam, dicitur *a posteriori*. e.g. Si ex oculo, existentiam DEI demonstramus.

Def. I.

§. 1. *Sapientia* est habitus, actionibus fines conuenientes praescribendi, mediaque ad eos ducentia eligendi.

E

Con-

Consect.

§. 2. Non ergo ille sapiens dici potest, qui actionibus nullos praescribit fines &c.

Def. II.

§. 3. *Frustranea actio* est, si agimus sine praefixo fine.

*Theorema I.**Propos.*

§. 4. Sapiens nihil facit frustra.

Demonstratio.

Sapiens actionibus suis fines praescribit. (§. 1.) Quum uero frustranea actio sit sine praefixo fine; (§. 3.) sapiens nihil facit frustra. Q. E. D.

Lemma. Lehrsatz.

§. 5. DEVS est summe sapiens. (§. 39. Theol. Nat. in C. P.)

Theorema II. seu Concl.

§. 6. DEVS nihil facit frustra.

Demonstratio.

Sapiens nihil facit frustra; (§. 4.) DEVS est summe sapiens; (§. 5.) Ergo DEVS nihil facit frustra. Q. E. D.

Experient. s. observatio.

§. 7. Per experientiam discimus, omnes in uniuerso homines, instinctu quodam s. appetitu in aeternum felicitate fruendi, esse praeditos. Et quidem tam arte cum nostra est coniunctus, natura, ut nemo huncce deponat, aut deponere possit. Immo
ad

ad uerae felicitatis acquisitionem, nos impellit.

Schol. I.

§. 8. Fortassis putas, uitiosos hocce instinctu carere, quippe qui actionibus suis satis superque produnt, eos minime felicitatem appetere. Verum distinguo inter felicitatem ueram & adparentem. Hanc n. pro uera amplectuntur.

Schol. II.

§. 9. Naturale alias synonymum est de essentiali. Verum naturale praeter aliam dicitur *inchoatiue*, quod res in ipsa statim origine secum habet, *subiectiue*, quod in re praeter essentiam continetur; *transitiue*, quod ab una re per generationem transit in aliam; *debitiue*, quod per necessitatem aliquam in re deprehenditur.

Confectarium.

§. 10. Instinctus ergo ad felicitatem re-
cte naturalis dici potest. (§. 7. 9.)

Def.

§. 11. *Bonum* est, quod ad perfectionem nostram facit.

Confectarium.

§. 12. Quia uero instinctus hic ad felicitatis uerae acquisitionem nos impellit; (§. 7) nihil in se continet mali, sed omnino tanquam bonum aliquod considerari potest. (§. 11.)

est,
&c.

ine

bit.

ine

ru-

39.

VS

ni-

nes

n f.

esse

no-

nc-

no

ad

Lemina.

§. 13. Uniuerſa natura ut bona, eſt a DEO. (§. 13. Th. N. C. P.)

Theorema III.

§. 14. Inſtinctus ad felicitatem, eſt a DEO.

Demonſtratio.

Appetitus ſ. inſtinctus ad felicitatem eſt homini naturalis, (§. 10.) & bonus. (§. 12.) Quum uero uniuerſa natura ut bona ſit a DEO; (§. 13.) Inſtinctus noſter m. a DEO eſſe debet.

Theorema IV.

§. 15. Homo ad aeternam felicitatem conditus eſt.

Demonſtratio.

Homo inſtinctu gaudet ad felicitatem, (§. 7.) qui a DEO eſt. (§. 14.) Quoniam uero DEVS nihil facit fruſtra; (§. 7.) inſtinctus hic fruſtra eſſe nequit. Quia itaque hic inſtinctus ad uerae & quidem aeternae felicitatis acquisitionem nos impellit; (§. 7.) homo ad aeternam felicitatem conditus eſſe debet.

OBS.

OBS. 42.

Quodsi circa iudicia intuitiua, subiecto praedicatum iungimus, quod tamen experti minime fuimus, adeoque iudicium cum experientia confundimus; *uitium subreptionis* committimus. E. g. in historia spectrorum, ubi saepe formam figuramque nos uidisse iudicamus, quam tn. non fuimus experti. Ita in locis Roman. religioni addictis, saepe iudicant homines, se uidisse, statuam alicuius Sancti lacrymas effudisse sanguineas, quod tn. ab ipsorum prouenit iudicio praecipitato. Ab hoc etiam prouenit, si quis fallaciam sensuum statuit; cum tamen iudicare non debeamus, antequam rem probe cognouimus. Sensus enim sunt modi; *fallere* u. est male agere; adeoque m. modus. Quum u. modi modus esse nequeat; fallere in sensibus esse nequit; h. e. sensus non fallunt. Sensus enim rem ita nobis sistunt, prouti leges & regulae corporum requirunt; adeoque imputari debet fallacia iudicio praecipitato. Ergo illae sunt addiscendae disciplinae, quae talia iudicia impediunt, quales sunt Physica & disciplinae mathematicae.

E 3

OBS.

Veritas logica est conuenientia *cogitationum* cum rebus ipsis, mediante sensatione. Alii u. in sensu strictiori sumunt, pro conuenientia *iudicii* cum rebus ipsis. E. controuersia, an in prima mentis operatione sit ueritas, est logomachia. *Error* est disconuenientia cogitationum cum rebus. Conuenit a. cogitatio cum re ipsa, ut nullum mihi, num opposita propositio uera esse possit, dubium remaneat; l. ut remaneat. Illa dicitur ueritas certa; haec probabilis. Quia itaque per sensationem nostra notitia fit certa; probabilis non ex sensatione originem ducere potest. Ergo per ingenium, iudicium aliquod, quod *hypothesis* uocatur, est excogitandum, ex quo omnia, quae in obiecto occurrunt, & circumstantiarum nomine ueniunt, concludi possunt. Si hae cum hypothesis dicto modo, conueniunt, exsurgit inde probabilitas, quae ergo est ratiocinium, quo propositionem aliquam ut ueram admittimus, quia cum circumstantiis in obiecto occurrentibus conuenit, ita tamen, ut cum formidine oppositi sit coniuncta. Possunt uero circumstantiae uel omnes, l. aliquae tantum cum hypothesis *conuenire*, h. e. ex ea concludi possunt. Si omnes conueniunt, tunc minima se prodit oppositi

positi formido, adeoque maximo gradu est probabilis. E. g. Doctrina iridis. Si aliquae conveniunt, & quidem plures; minori gradu res est probabilis. E. g. Doctrina de animalculis spermaticis, a systemate influxus. Si u. pauciores, & quidem ita, ut oppositae difficultates eundem habeant numerum, res inde fit dubia, atque adeo est probabilitas dubia. E. g. coniecturae de obtinendo officio. Si paucissimae conveniunt, difficultates uero multae; tunc res fit improbabilis (unvermuthlich.) E. g. quod bruta sint machinae. Si denique circumstantiae hypothesein tollunt; res est certo falsa. E. g. ARISTOTELIS coelum crystallinum & incorruptibile. Quodsi ergo aliquae occurrunt difficultates, probabilitas uero oritur, si per ingenium, hypothesein excogitamus, quae cum circumstantiis convenit; tolli haec difficultates possunt, si hoc modo nouam excogitas hypothesein, quam *subsidiariam* uocabimus, quae uero, quia rem probabilem reddere debet, cum hypothesei primaria & reliquis etiam conveniat, est necesse. E. g. altitudo fixarum, quae assumitur, systema Copernicanum, ex aliis iam circumstantiis probabile, adhuc probabilius reddit. Circumstantias uero nos l. ipsi cognoscimus, sine aliis; l. ab aliis

aliis discimus. Hinc probabilitas diuiditur in *coniecturas* & *fidem*. Illae sunt ratiocinia probabilia, quibus nos ipsi propositionem aliquam elicimus. Dicuntur m. *opiniones*, quamuis opinionis uox latiori interdum sensu sumatur, pro quauis cogitatione insufficiente, ita ut de quibusdam interdum dicamus, eos ridiculas habere opiniones. Inter opiniones, hoc sensu latiori, m. interdum referuntur, *praeiudicia*, ubi iudicamus ante quam rem probe cognouimus. Coniicimus uero ex circumstantiis in textu occurrentibus, uerum sensum, quae *probabilitas hermeneutica*, l. ex effectibus causam; quae *physica*; l. temperamenta, fines & consilia hominum, quae *politica*; l. euentum futurum, quae *practica* dicitur; hinc quidam adiuncta *historica*, 5. probabilitatum species statuunt. Verum coniecturae, omnes sub se comprehendunt species, excepta *historica*, quae *fides* dicitur, immo & aliae sunt omissae. e. g. *critica*. In fide autem quia res occurrunt, quas alii sunt experti, quas nobis non aliter quam uti factae sunt, recensere debent; respiciendum non solum est ad testem, an sc. sit *rei expertus*, & *sincerus* h. e. fide dignus; sed & ad testimonium, & qu. 1) an hoc ab illo profectum sit teste, quia saepe tale alicui supponi-

ponitur. Immo quia saepe corrumpitur & deprauatur, inquirendum 2) an integrum. Porro 3) uidendum an contradictoria sit narratio; tunc est reiicienda; & si obscura, interpretanda. Quodsi uero a coaeuis ipsis testimonium non profertur; attamen ab his, qui ab illis testimonium acceperunt sine interruptione; testimonium, fidem non amittit, bene uero in casu opposito. Hinc quando multitudo testium locum habere possit, elucet; e. g. in testim. de diuinitate S. S.

OBS. 44.

Methodus est ordo, quem seruat intellectus per rationem sufficientem, in progressu a ueritate ad ueritatem. Quoniam uero progredimur uel a cognitis ad incognita; l. a notis ad nota; (quae hic *methodus doctrinae*, ibi *inventionis* salutatur) *methodus* recte in *inventionis* & *doctrinae* *methodum* distingui potest. Ubique uero uel *methodo analytica*, l. *synthetica* utimur. Illa est *methodus*, qua ex principiatis, ea quae inuoluunt principia deriuamus. Quia uero principiata magis sunt composita, quam principia; ideo m. definiri potest, quod sit *methodus*, quae a compositis procedit ad simpliciora. *Synthetica* itaque erit quae a simplicioribus procedit ad composita; l. est *methodus*,

E 5

qua

qua ex principiis , principiata eruuntur ; dicitur m. demonstratio. E. repetenda sunt ; quae supra de demonstratione adnotauimus. Scil. quia *thema*, f. obiectum de quo agitur , obscurum & ambiguum esse potest ; uitia haec per defin. & diuis. nominales, tollas, quae saepe, in Prooemio, ut tibi uidetur, uel §. i. tractationis ; l. in scholio adduci possunt. Definitiones ergo, quot ad obiectum pertractandum sufficiunt, primum ponas, a. ubi res tractatur, inferas, easdemque modo supra tradito, probes. Deinde si opus tibi uidetur, axiomata ex definitionibus facias, itemque theoremata, aliasque propositiones supra traditas. Controuersias u. optimaque ex historia litteraria, scripta, in scholiis addere, si placet, poteris. Exempl. uid. p. 66. Si uero analytica rem pertractas methodo ; thesin ponis, eamque in notis adiectis exponis, rationesque, ex quibus conuenientia aut discrepantia subiecti & predicati elucet, in notis adiectis l. coniunctim l. separatim, uti placet addis, ubi rursus statim controuersias, optimaque scripta uti in methodo synthetica, adducere poteris. Praecipue uero & ea applicanda sunt, quae sub initium methodi synthet. diximus. Huc e. c. pertinent uaria BVDDER, & RAMBACHII aliorumque scripta ;

scripta ; inprimis praeclara extant exempla in Exc. SCHWARZII disquisit. Problem. Jur. Nat. & Gent. Et ita totum componere librum poteris ; si singula, quae occurrunt, capita, eodem modo pertractabis. *Thema* uero est l. *simplex*, s. unicus terminus, siue complexus sit, siue incomplexus ; l. *compositum* ; s. quaestio, subiecto & praedicato constans. e. g. an pacta metu extorta sint seruanda ? Et ita m. in aliis Method. speciebus procedis, quas tamen, quia ex uocabulis statim cognosci possunt, fufius describere nolumus. Sunt u. Methodus *dogmatica*, *polemica*, *satyrica*, *irenica*, *erotematica*, *socratica*, *contextualis*, *acroamatica*, *tabularis*, *causarum*, *medica*, *lexica*, *quodlibetaria*, cum qua tn. non confundenda est *methodus arbitraria*, qua ex nostro beneplacito, rem modo synthetice, modo analytice pertractare possumus. Pertinet m. huc methodus, quae per imagines, & chartas luforias fabulasque proponitur. Alias uero Methodi diuisiones & species, inuenies, in Exc. STRÄHLERI nostri Polymathia Matheseos §. 280. seqq. & in Ampliff. G. F. HAGEN egregio libro, *del Metodo* Mathemat. Cap. I.

OBS. 45.

Meditatio est conatus mentis, quo obiectum

etum aliquod, secundum regulas logicas attente considerat, & de illo apte cogitat. Hinc uersatur uel circa cogitationes singulares, ideas sc. iudicia & ratiocinia; l. circa totum ueritatum inter se nexum. In priori casu regulae adplicandae sunt, quas supra de hisce ueritatibus formandis & diiudicandis dedimus; in posteriori uero id fieri debet, secundum regulas obf. pr. adductas.

OBS. 46.

Ad modum legendi libros addi debet, quod ii, qui scientiae alicuius uestibula ingrediuntur, compendia eligere sibi que perspecta reddere debeant, antequam legant alia, ne confusas sibi acquirant ideas. Tunc autem aliaque scripta legant, & notabilia, quae non ubique reperiuntur, conuenienti loco, suo compendio adscribant relegantque. Ita n. satis praeparati doctiorum more magna, breui mora, uolumina legere possunt, si modo contenta in margine perlustrent, rarioraque legant.

OBS. 47.

Interpretatio est actio mentis, qua sensum auctoris inuestigamus & eruimus. *Sensus* uero est cogitatio auctoris, quam per certa signa in aliis rursus excitare intendit. Signa a. sunt l. uerba, l. res. E. sensus est l. *uerbalis*, ubi ex uocabulis (e. g. Gen. l. i.)
& rea-

& *realis* s. *mysticus* ubi ex rebus, autoris mentem discimus. e. c. Ex. XII. 46. Hic optime ex scriptura S. cognoscitur, uti in nostro exemplo, 1) ex locis parallelis, 2) quia DEVS tanquam sapiens sibi non contradicit, ex contextu & 3) si subiecto praedicatum tribuitur, quod ipsi tribui non potest. In interpretatione uerballi, respicimus ad ideas principales, s. ad subiectum & praedicatum, uel ad accessorias. Quoniam itaque scriptor tanquam sapiens, sibi contradicere non praesumitur; regula ualet: *talía sunt praedicata, qualia permittuntur a suis subiectis; & uice uersa*. Ergo definienda est altera idea; a. ex *scopo* s. fine autoris, (qui *generalis*, totius libri, *specialis*, alicuius tantum partis, & *specialissimus*, alicuius propositionis a. *ideae* finis est) itemque ex *contextu* s. *connexione uerballi & reali*, eruenda. E. ad scopum & contextum est respiciendum. Quia a. haud raro ad externa respicit, suaeque disponit autor; ideo m. *ad loca parallela, occasionem, locum, affectus, personas, de quibus, aut ad quas loquitur, actiones, aetatem, uitae statum s. conditionem, adlusionem est respiciendum*, ex quibus historiarum, Geographiae, Genealogiae & antiquitatum usus elucet. Nemo e. g. libros MOSIS & IOSVÆ rite interpretabitur,

rur, nisi qui dictis probe est instructus; E. quia uerba *authoris*, explicamus; ea non in nostro, sed autoris sensu & explicatione sunt sumenda. E. totum sese interpres, in autorem quasi transmutet. Male E. Stoicorum sortitem, ex doctrinis logicis explicaremus. E. m. non ex uersione, sed ex textu originali, autoris mentem rite inuestigamus. Quia uero uerba, in lingua aliqua ideas accessorias, s. efficaciam latentem habent, quam *Emphasis* uocant; ideo ad hanc m. attendat interpres. E.g. Eph. IV. 30.

OBS. 48.

Possumus aduersarium erroris conuincere, eumque refutare, uel ita, ut uera adsumamus principia, & ex iis falsitatem propositionis aduersarii demonstremus; uel ita ut falsam aduersarii propositionem, ut ueram adsumamus, & ex ea per iustum ratiocinium, propositionem concludamus, quam ipse aduersarius pro falsa habet. Quia itaque hoc modo regulae ratiocinandi rite fuerunt adplicatae; error latere debet omnino in principio, adeoque erroneum aduersarii principium s. propositio sit, necesse est. Non uero, aduersarius opponi potest: ex falso non sequitur uerum. uid. p. 59. Imputatio itaque omnino locum habet; prouti est cognitionis huius

huius consequentiae, gradus. E.g. si quis statueret: in corporis nostri formatione, DEO nihil esse adscribendum; adsumitur tanquam uera; inde u. sequeretur; (quia corpus nostrum est effectus) quod effectum producere possit causa insufficiens, quod tamen est absurdum; causa n. insufficiens est: ubi effectus per uirtutem causae produci nequit. Ita m. adsumere possumus, falsam illam, quae tamen a multis tanquam uera defenditur, propositionem: nos iam durare posse, sine influxu DEI, sicuti domus aliaque artefacta, sine concursu artificis durant. Verum ita sequeretur, nos tanquam entia contingentia, rationem existentiae nostrae in nobis ipsis habere, id quod tamen soli necessario Enti competit. Adeoque, entia contingentia, esse necessaria inde sequitur, quod tn. ob principium contradictionis est absurdum. Unica ergo falsa hoc modo propositio, quae rite concludebatur, sufficit ad refutationem aduersarii; hinc opus non est ut ex tali absurda demonstrata propositione, nouas eliciamus absurdas, (nisi hoc acquiescere uelit aduersarius) quod saepissime damni illati aut inferendi indicium est, & consequentiariis proprium. Est enim Consequentiarius, persona non propter ueritatem disputans, sed quae per demon-

demonstrationis κατ' ἀνθρώπων ab usum,
 damnum alteri inferre intendit. Hinc
 quid uitium consequentiarum (die Conse-
 quentien-Macheren) sit, abunde patet.
 Ex qua idea characteres horum fa-
 cile concludi possunt. Nam quia da-
 mnum inferre intendunt; errores attri-
 buunt aliis, odiosos & inuidiosos e. g. ca-
 dit hoc modo omnis religio, moralitas,
 libertas, respublica, omnisque DEI cul-
 tus & existentia. (conf. CLERICI diff. de
 argumento ab inuidia ducto) 1) falsum
 2) in interpretatione aut 3) uersione ad-
 ducunt sensum. Pertinet m. huc 4) com-
 paratio doctrinae aduersarii cum dogma-
 tibus malitiosissimorum & inuidiosorum
 dogmatibus, 5) & multarum conclusio-
 num 6) repetitio, & quae sunt alia. Ta-
 les itaque aliosque incorrigibiles, optime
 refutare poteris *satyra*, quae est demon-
 stratio uiuida, quod propositio sit absur-
 da, detectis simul absurditatis huius fon-
 tibus. Fontes uero sunt uitia intellectio-
 num & uolitionum; E. haec sunt uiuis
 coloribus depingenda. Quia uero *libel-
 lus famosus* (Pasquill) uitia recenset, per-
 sonae interdum non imputabilia, ut o-
 dium & irrisiōem contra eam excitemus;
satyra a libello famoso differt.

Critica.

§. 1. *Critica* est notitia, ex scriptis ueritatem ita eruendi, ut ueram inde lectionem (quae falsam m. comprehendit) & autorem cognoscamus.

§. 2. Nos ergo in sensu strictiori sumimus Criticam. Sensu enim latiori, naturam linguarum s. omnium s. unius, tantum considerat Critica, originem uocabulorum adagiorumque perscrutatur; methodum docet linguarum addiscendarum, regulas praescribit interpretandi loca obscura, aenigmata & fabulas, iudicium profert de uitiis styli uirtutibusque, eiusdemque discernit aetates, sectas m. atque singulos auctores, iudicat exinde de sinceritate s. suppositionibus & corruptionibus, & agit denique de uera rectaque linguae pronunciatione, iustaque eius scriptione. Ita intelliges, qui Criticam, Hermeneuticam dixere & contra.

§. 3. *Falsa lectio* alios litterarum ductus, characterumque figuras exhibet, quam adesse deberent. Ex opposito intelligitur uera. Falsa a. l. *grauior* est, l. *leuior*. Haec nihil in sensu mutat; illa u. sensum auctoris peruertit. Hoc ergo l. demendo, l. addendo, l. transponendo fieri potest, & quidem uel studio, (tales dicuntur *falsarii*) uel negligentia uel imperitia.

F

§. 4.

§. 4. Variæ n. rationes impellere possunt falsarios, ut male agant. Aduersarios quidam, si non aperto Marte aggredi uolunt; hoc modo acerbare acuteque eludere; aut propriam utilitatem promouere; (uti in editionibus Patrum conspiciere licet) l. pomum eridos in medium proiicere; l. ludibrio m. ita alios habere solent. &c. Nonnunquam tn. fit, ut auctor ipse, rei, de qua scribit, expertus aut minus peritus sit, aut multis oppressus cogitationibus, magis ad rem, quam uerba attendat; ex quibus causis falsam lectionem excitat. E. g. LAVOCAT in suo *nouo Philos. systemate* VELTHVSIVM *semper*, (ita non est error typographi) VETLVSIVM uocat.

§. 5. Ex imperitia itaque a. negligentia, loca scriptorum sana emendare student Critici, ubi non est opus; falsamque lectionem, ut ueram omnimode defendunt. Ita ineptus corrector putauit; *malle*, in CIC. Epist. Lib. VII. non posse stare, nisi sequatur *quam*. Potius delenda sunt 3 uerba *quam haec scribere*. Ita etiam CELLARIVS alique in loco CVRTII L. IV. C. 8. n. 11. in *muris* male aliquid corrigere studet. Ita & CLERICVS male defendit lectionem in OVID. Trist.
Poenæ

Poena, est lucrosa Poëtae; cum scena sit legendum.

§. 6. Ex eadem causa, (§. 5.) *glossematum* in textus translationes ortae sunt, ubi quae ad textum non pertinuerunt, tamen addiderunt. Nam in margine, uel supra uerba in textu, aliqui adposuerunt, 1) ab autore *κατ' ἐξέσιν* omissa, 2) rationem, 3) explicationem & 4) illustrationem verborum, 5) additionem eorum, quae autor poterat adicere, & 6) lectiones uarias. Ergo si ab indole & elegantia auctoris uerba recedunt, connexionis defectum produnt, friuolam frigidamque sapiunt repetitionem, adeoque abesse potius, quam adesse possunt, aut duae phrasae idem significantes connectuntur, glossemata (quae tn. ipsa mendo nonnunquam laborant) adesse, concludere poteris. e. g. deliberatum, qui consulerent. CORN. NEP. in Miltiade C. I. n. 2. Non ergo ut glossema reiicias, quod ad textus constitutionem pertinet. Male e. g. aliqui totum MARCI caput XVI. ut Glossema ob silentium reliquorum reiiciunt.

§. 7. Ita m. ob uerborum rerumque analogiam, litteras, syllabas, uoces, immo magnos omissos uersus deprehendes. e. g. in C. N. Milt. Cap. VIII. 4. pro *comitas* lege *comunitas*; & in *Lyfand*, C. I. 1. pro *latet*,

latet, lege *non latet*. Ita in codicibus quibusdam, omissus deprehenditur uers. 7. Cap. V. in 1 Ep. Joh.

§. 8. Male ergo litterae m. atque syllabae inter se confunduntur, praesertim, quarum ductus simili fere existunt modo. Ita in PLINII praefat. hist. nat. adest ABIECTIS pro ADIECTIS; ita in Liv. Motam pro Notam. Lib. X. ita in Lantantio pro conuictis Manibus diis, lege INAnibus. Ita in Hieronym. Catalog. script. eccles. c. 78. pro disputatione *actorum* habita, lege *ad aram*. Nam d. distractum est in ct. Hanc m. confusionem in scripturae compendiis obseruabis, ubi saepe uoces, praecipue nomina propria, quae sine adbreuiatura adposita erant, omnibus perscripserunt litteris. e. g. in Strabone reperitur Φιλ. ex quo alii Philemon, alii Φιλεον &c. composuerunt. Ita in Laërtio pro Socrates ex SCtes scripserunt Socrates, conf. Pfaff, de Var. N. T. lect. p. 149. seqq.

§. 9. Ita male confusionem excitarunt in interdistinctionibus, quae a ueteribus neque in uocabulis obseruabantur. E. c. 1 Tim. III. 15. 16. ob contextum, distinctio fieri debet uti in bibl. Altdorff. non uero uti in Curcellaci, Amstelodam. editionibusque aliis.

§. 10.

§. 10. Ita & male ex confusione, librarii alique, alia adscribunt uocabula, l. eundem qu. sensum exprimentia; attamen quae falsam lectionem excitant; l. ut plane alium producant sensum si ad sensum magis quam verba attendunt; aut si suas, quas eo momento habuerunt cogitationes exprimunt incuriosi. e. c. CIC. Lib. III. in Oratore, pro *uideris*, lege *uideretur*, respicit enim Cottam.

§. 11. Idem m. haud raro obtinet locum, si, uti antiquis temporibus, ita & hodie a quodam verba dictantur, (qui olim *Notarius* dicebatur) & a quibusdam excipiuntur, quorum interdum multi erant. Hinc quia dictantem non bene intellexerunt, falsas excitarunt lectiones. Ita in Cic. Oratore legitur *attamen* pro *ac tandem*. Verum hae m. ex inconsiderantia a. imperitia prouenire potuerunt, non solum scribentium, sed & dictantium inprimis ob pronunciationem uitiosam. Ita b & v facile confunduntur in, *acerbus* & *aceruus*.

§. 12. Interdum tn. temporis, aquae, aëris atque ignis iniuria, multum ad corruptionem scripti, falsamque lectionem conferunt, quod & per atramentum non bene temperatum fieri potest. Noli tamen lacunas fingere, ubi non sunt. Ita

Clericus male ad Dan. XI. 1-3. putat, ex-
cidisse, littera uero tantum mansisse.

§. 13. Ita m. haud raro falsa lectio orie-
batur, si nimis anxie uarios conquiſue-
runt legendi modos, praecipue si textui
aut uersioni addiderunt. Male ergo Steph.
Curcellaeus (quod ipse in praef. N. T. fa-
tetur) Henrici Stephani aliorumque emen-
dationes addidit; Ier. Felbinger uero ex
Curcellaei collect. uariantes lectiones in
german. m. linguam transfudit. Leues
potius typographorum librariorumque er-
rores, exemplo aliorum mittas; attamen
ne in defectu pecces, nullamque uarian-
tem lectionem admittas caue.

§. 14. Et quia nihil est sine sufficiente
ratione; cura est adhibenda, ut originem,
rationemque lectionis falsae (quod & de
uera, & omnibus in Critica pertractandis
ualet) adferamus. Ita in Cic. officii
Cap. I. pro socratici & Platonici, lege,
stoici & Peripatetici; horum n. dogmata
Cicero adsumit. Prouenit u. hic error
fortassis ex scripturae compendio STCI
& PTCI.

§. 15. Falsam denique lectionem, uti m.
ueram cognoscere poteris ex collatione
librorum, quam multi felici successu adhi-
buerunt. e. g. Manutius, Petrus Danesius,
Lucas Fruterius.

§. 16.

§. 16. Libri u. sunt l. *autographa* l. *apographa* antiqua, quae tn. minori gradu lectionem probabiliter ueram l. *fallam* reddunt. Euoluenda ergo sunt quotquot haberi possunt, quae tn. nulla labe suspicionis laborant. Ex quibus, non tamen unice (a) suauissime enim nonnunquam in mendo consentiunt (b) uera lectio erui potest. Ergo & ratiocinio confirmandae sunt, quae proferuntur, lectiones.

(a) Ita Lupus Ferrariens. Abbas Ep. i. ad Einhardum Sec. IX. scribit : se Tullii de Rhetorica librum habere *qu. sed in plerisque mendosum*, & porro : *Quare cum codice istic reperto illum contuli, & quem certiozem putabam, mendosiores inueni.*

(b) Ita Hottinger in Analect. P. 343. seq. & Gellius de corruptis sui aevi exemplaribus locuples est testis L. VII. Noct. Att. C. 20. Homines sumus ! Manutius ad Lib. II. Ep. 10. Cic. ueteribus libris omnibus, in mendo consentientibus.

§. 17. Meliora ergo sunt *autographa*; quae itaque despiciere non debemus. Attamen quia & haec m. mendo laborare possunt, unice ex iis lectionis ueritatem addiscere minime possumus. Male ergo quidam solum *autographi* uestigiis insistant,

rationumque negligunt, quo ipso falsae oriuntur lectiones. Ita peccat Gronovius, qui in Curt. Lib. IX. C. 4. n. 7. pro *naturae iura*, legit ex suis codicibus *naturae uera*, sine sensu. Sic in inscriptione s. Epitaphio Columbae error est: hic requiescit in pace Columba uirgo, sacra Di &c. conf. Iustus Fontanini Archi Episc. Di Santa Columba, Vergine sacra.

§ 18. Ut itaque ex autographis ueram lectionem cognoscere queamus; ii, qui ueterum manuscripta edunt, ductus & figuras litterarum characterumque, litteris hodie receptis non exscribere permittant, sed iis potius, uti fuerunt in autographis. Hinc omnia incidantur aëre.

§ 19. Quia ergo auctor omnia sua harmonice dirigit; per rationum uera cognoscitur lectio: si haec ingenio, stylo etiam si obscuro, dogmatibusque, praeterea elegantiae linguae, ordini atque connexioni auctoris, (licet a codicibus recedat,) conueniat.

§ 20. Noli ergo lectionem ut falsam condemnare, quae cursum orationis interfringit; auctoris n. affectus saepe talem postulat. e. g. Ps. VI. 4. 11. Sam. V. 8. conf. 1 Chron. XI.

§. 21.

§. 21. Quibus observatis, non opus est, ut de falsae lectionis emendatione multa dicamus. Omnia n. ab hactenus dictis dependent. Saltem caue, ne tua, quam adhibes emendatio, recedat nimis ab Autographo, l. m. bonae notae apographo.

§. 22. Ita & auctor uerus & falsus cognosci potest fide aut ratiocinio. Quoniam n. auctor sua omnia harmonice dirigit; per ratiocinium cognoscitur, si attendamus ad styli (a) convenientiam, dogmata propria & peculiariora, quae auctor defendit, (b) quamvis aliud praefigatur nomen, ordinem, s. methodum (c), quam quis servat, modum scribendi (d), allegationes & citationes (e), titulum, litteras, uocabula, connexiones, ingenium (f) atque affectus (g). Et quamvis sua interdum simulet auctor; non tñ. semper tam felix est, ut palliare sua possit.

(a) e. g. Epist. ad Ebr. adscribitur Paulo. Cic. Lib. de Consolatione a Lipsio, Carol. Sigonio.

(b) Hardtius de corvis Eliae, de uulpibus Simsonis.

(c) Lactantio adscribitur liber, de moribus persecutorum.

(d)

(d) Achates Isiacus Anul. commentariolo explicatus Romae 1727. auctor est Iust. Fontanini.

(e) Parhasiana scripsit Clericus.

(f) Gundlingii scripta & relegationes.

(g) Languetus autor est uindictiarum contra tyrannos.

§. 23. Per fidem cognoscimus uerum autorem, si testis sit fide dignus, testimoniumque ab eo profectum. Quod si ergo testis, (l. m. quis ipse) autographon inspexit, collatione easdem & non diuersasprehendit figuras, probabile autographon fieri solet. Ergo & si multi testes fide digni ab eo tempore, quo scriptum lucem adspexit ad nostra usque tempora sine interruptione unanimi consensu testati sunt, de uero alicuius scripti autore; ad magnum certe probabilitatis gradum fides euehitur. e. g. circa S. S. Caue a. ne communis te fallat rumor, & *traditio*, s. falsa & incerta rei narratio, a multis tn. suo calculo comprobata. Ita Cic. liber de Consolatione. e. g. Philos. S. S. interpres, Velthufio per rumorem adscribebatur; cum tn. Autor esset Ludov. Meier, Medic.

§. 24.

§. 24. Denique ex nomine non uerum iudices autorem. Saepe enim possessores, falsarii, librarii, Critici alique, exercendi styli aut lucri gratia uel m. auctor ipse falsum adponunt nomen, quod & factum est antiquissimis temporibus, autoribus adhuc uiuentibus.

§. 25. Quis non fit autor? rursus l. fide, l. ratiocinio cognoscimus. Si totum librum autor, cui adscribitur, pro suo non habet, *scriptum* dicitur *supposititium*; quoad partem u. *interpolatum*. Negamus u. aliquem esse scripti autorem, l. expresse, l. tacite, id quod ex doctrina de probabilitate diiudicari debet. Hinc testimonio eius non credimus, (praesertim, si dubia, l. ab antiquitate improbata profert) qui longa post temporis spatia uixit, a. sibi aliisque fide dignis contradicit, uel rem alio modo profert, a. ob utilitatem negat. Ita Eusebii, Hieronymi, aliorumque dubitatio, de Epist. ad Ebr. Iac. Pet. II. Ioh. II. III. Iudae &c. nihil ualet. Ita male negat Pufendorffius, se esse Monzambanum.

§. 26. *Tacite negare* est aliquid in testimonio omittere, quod tn. necessario adduci debuisset. Ergo 1) necessaria requiri-

quiritur scripti cognitio, 2) ut huius m. necessario, si quod adfuisset, mentionem fecissent, l. coeui ipsis l. qui *latini* (§. 25.) post illa tempora uixerunt. Ita ob Xenophontis silentium, Epp. Socratis, ob Lucae, Patrumque, symbol. apostol. &c. reiiciuntur. Ergo ex nouis scriptoribus testimonium negatiuum adduci non potest; e. g. edit. Patr. apud Pontificios.

§. 27. Quoniam uero auctor sua harmonice dirigit; ideo ex disconuenientia styli (a), dogmatum (b) nisi auctor sententiam mutauerit; (c) (quorsum m. res, (d) personae, (e) controuersiae, (f) de quibus nullam omnino notitiam habere potuit) ingenii, (g) affectus, (h) recte aliquem, scripti alicuius auctorem esse negamus.

(a) Ita Aemilius Probus reiicitur, & Cic. negatur esse auct. lib. de Consolatione. Ita ex hac disconuenientia, uerum cuiusdam seculi scriptum negamus, quamuis antiqua probetur subscriptione. e. g. Senecae ad Paulum epist. Huc m. pertinent, uocabula in scriptis antiquis, recentiora. Attamen ex stili aliqua, non magni mo-

momenti diuersitate , scriptum negare non possumus. Saepe n. affectustalem postulat ; e. g. Paullus aliter scribit in epist. ad Ebr. quam in aliis.

(b) Ita recognitiones Clementi Romano falso attribuuntur , propter uires libri arbitrii , quae extolluntur , & dogma , nos mereri uitam aeternam per bona opera ; cum tn. Ep. I. ad Corinth. idem Clemens contrarium doceat. Hinc innumera scripta Christo & Apostolis supposita , reiiciuntur.

(c) vid. Augustinus in libr. retractation. Ita Christ. Thomaei fundamenta I. N. & G. Ita si in libro docti & sapientis auctoris , fabulae , neniae , aliaque uitia reperiuntur , scriptum est supposititium , a interpolatum. Ita Clemens Rom. recognitiones suas ex ore Petri dictantis , minime scripsit.

(d) Ita fictus Dionysius Areopagita , altaria , templa monachos adlegat , quae tn. Sec. I. nondum erant. Ergo temporum computationes probe pen-

pendas, praecipue u. id fieri solet in
Diplomatibus. vid. Mabillon & Her-
tius.

(e) Ita Origenes non est auctor Com.
in Iob. propter uocabulum homou-
fios.

(f) Hippocratis epist. de Democrito,
hac ex ratione reiiciuntur, sicut,

(g) Varia scripta Hieronymi, detexit
Erasmus.

§. 28. Omnia vero haftenus de notitia
critica, quae diximus, Logicae praefer-
tim supponunt & de scriptore notitiam.
Hinc non mediocris requiritur, historiae,
Chronologiae, humanioris litteraturae,
philosophiae, philologiae notitia, ut de
superioribus, uti uocantur, faculta-
tibus nihil dicam.

FINIS.

in
er-

m.
u-

o,

kit

ia
r-
m.
e,
e,
de

167 M 15